

מוסד שמואל נאמן
למחקר מדיניות לאומית

בשער
קהילה אקדמית
למען החברה בישראל

הפורום להשכלה גבוהה של "בשער" ומוסד שמואל נאמן

סדרת מפגשי הפורום לשנת 2024 בנושא

הגנה על האקדמיה וערכיה בתקופות חירום ומשבר

דוח מסכם

2024

נובמבר 2024

הגנה על האקדמיה וערכיה בתקופות חירום ומשבר

סדרת הפורום להשכלה גבוהה של ארגון
בשער – קהילה אקדמית למען החברה
בישראל ומוסד שמואל נאמן
לשנת 2024

דוח מסכם

נובמבר 2024

סיכמה וערכה:

אושרת כץ שחם

ורד גלעד – ערכה את סיכום הכנס ראשון

מוסד שמואל נאמן

ועדת ההיגוי של הפורום להשכלה גבוהה:

פרופ' שמעון ינקלביץ' – יו"ר, ובסדר א-ב: ד"ר ורד אריאל נהרי, פרופ' יערה בר-און,
פרופ' חגית מסר ירון, פרופ' שמעון מרום, פרופ' אהרן צ'חנובר, מר עמוס שפירא

אין לשכפל כל חלק מפרסום זה ללא רשת מראש ובכתב מהפורום להשכלה גבוהה, מלבד לצורך ציטוט של קטעים קצרים במאמרי סקירה ופרסומים תוך ציון מפורש של המקור. הדעות והמסקנות המובאות בפרסום זה הן על דעת משתתפיהן. הסדרה ואינן משקפות בהכרח את דעת בשער ומוסד שמואל נאמן

דו"ח מסכם לסדרת הפורום להשכלה גבוהה לשנת 2024
בנושא:

הגנה על האקדמיה וערכיה בתקופות חירום ומשבר

הסדרה כלל 2 מפגשים:

- סכנות, איומים ופגיעה באקדמיה בזמן חרום ומשבר | 16.4.24
- קולה של האקדמיה - אתגרים וגבולות | 9.7.24

[קישור להקלטות מפגשי הסדרה](#)

סיכמה:
אושרת כץ שחם

3.....	מבוא לסדרה
4.....	תקציר מנהלים
11.....	כנס ראשון: סכנות, איומים ופגיעה באקדמיה בזמן חרום ומשבר
12.....	תמצית ותוכנית הכנס
14.....	מהלך הדין
33.....	כנס שני: קולה של האקדמיה - אתגרים וגבולות
34.....	תמצית ותוכנית הכנס
36.....	מהלך הדין
51.....	סיכום ותובנות לסדרה

מבוא לסדרה

ערכי האקדמיה נטועים בתפיסת עולם דמוקרטית-ליברלית והקנייתם לסטודנטים היא חלק מרכזי באוריינות האקדמית הנרכשת במסגרת הלימודים. לא מפתיע עם כך, שמשטרים אוטוריטריים או פופוליסטיים תמיד מצאו עצמם בהתנגשות עם האקדמיה. כך גם בישראל, בה קיים מתח מובנה ומתמשך בין המערכת האקדמית לבין המערכת הפוליטית.

בישראל, החופש האקדמי והאוטונומיה המוסדית שבליבת הערכים והאתוס האקדמיים, הנשענים על חוק המועצה להשכלה גבוהה מ-1958, אותגרו ונשחקו במהלך השנים. מעורבות המדינה גוברת, תוך הכתבת דרישות שונות מהמערכת. השחיקה מתאפשרת הן בשל העובדה שמערכת ההשכלה הגבוהה והמחקר המדעי נעשו יקרים יותר וההסתמכות על מקורות תקציב ציבוריים גדלה, והן בגלל שפוליטיקאים רוצים להראות לבחוריהם הישגים בתחום המהווה כלי מרכזי למוביליות חברתית ומרכיב דומיננטי בחוסנה של המדינה.

הכרסום המתמשך בחופש האקדמי ובאוטונומיה המנהלית של המוסדות בישראל מעלה את התהייה על קיומם ומהותם של קווים אדומים.

סדרת המפגשים בנושא **"הגנה על האקדמיה וערכיה בתקופות חירום ומשבר"** עוסקת באיומים ובלחצים על מערכת ההשכלה הגבוהה בכלל, ובמצבי משבר וחירום בפרט. הנושא רלבנטי במיוחד בשנים האחרונות, לנוכח מגפת הקורונה, ניסיונות ההפיכה המשטרית והמלחמה שנכפתה עלינו ב-7/10 ובמועד כתיבת מסמך זה טרם הסתיימה.

בתקופות משבר וחירום לאומיים הבעיות מתעצמות ונעשות, לעיתים, חדות יותר. ישנם פוליטיקאיות ופוליטיקאים שמנצלים עתות משבר וחירום כדי להעמיק את השפעתם על המערכת האקדמית.

מטרת מפגשי הסידרה בכללותם היא להבין את השפעתם של כל אלו על המערכת, לשרטט קווים אדומים בכל הנוגע להגנה על ערכי הליבה בכלל ועל החופש האקדמי והאוטונומיה המוסדית בפרט, ולנסח תובנות שתסייענה לקהילה האקדמית להתכונן לבאות ולהגן על ערכיה.

תקציר מנהלים

במהלך שנת 2024 קיים הפורום להשכלה גבוהה של "בשער – קהילה אקדמית למען החברה בישראל" בשיתוף מוסד שמואל נאמן למחקר מדיניות לאומית סדרה בת שני מפגשים תחת הכותרת **'הגנה על האקדמיה וערכיה בתקופות חירום ומשבר'**.

במפגשי הסדרה הוצג מכלול הסכנות והאיומים הניצבים בפני האקדמיה בעתות חירום ומשבר ונידונו הפגיעות אותן ספגה האקדמיה כמו גם הדרכים להתמודדות עם פגיעות אלו. נבחנו סוגיות הקשורות להשמעת קולה של האקדמיה בעתות חירום ומשבר תוך התייחסות לנושאים כגון ריבוי קולות באקדמיה, תפיסת הציבור את הסגל האקדמי וההבדלים בין הבעת דעה רשמית בנושאים הקשורים ישירות לאקדמיה לבין הבעת דעה כזו בנושאים שקשורים לאקדמיה רק בעקיפין.

מפגש ראשון: סכנות, איומים ופגיעה באקדמיה בזמן חירום ומשבר

רקע למפגש: האוטונומיה האקדמית של המוסדות להשכלה גבוהה בישראל ושל החוקרים והחוקרות בהם מעוגנת בחוק המועצה להשכלה גבוהה (סעיף 15). לפי חוק זה "מוסד מוכר הוא בן חורין לכלכל ענייניו האקדמיים והמנהליים, במסגרת תקציבו, כטוב בעיניו". גם בימים כתיקונם המוסדות האקדמיים חשים יותר ויותר התערבות באוטונומיה המוסדית, בעיקר בנושא הוראה, דרך חקיקה והשליטה בתקציב¹. בעתות משבר, כמו משבר הקורונה או מלחמת חרבות ברזל, חלה הקצנה בהתערבות זו. אחת הדוגמאות היא 'חוק סיוע לסטודנטים ששירתו במילואים' (תיקוני חקיקה והוראות שעה) אשר מכתב למוסדות בחקיקה את ההתאמות שעליהם להעניק לסטודנטים וסטודנטיות אשר שירתו במילואים.

המפגש עסק בהצגה של תהליכים אשר מתרחשים באקדמיה בזמן משבר וחירום בדגש על התקופה הנוכחית.

מושב ראשון: אקדמיה בזמן חירום ומשבר – לקחים מן העבר: היבטים משפטיים, סוציולוגיים והיסטוריים מן העולם ומהארץ | יו"ר ומנחה פרופ' מנואל טרכטנבר

פרופ' מירי ימיני דנה בהשפעה של המלחמה והמציאות הפוליטית על האקדמיה הישראלית והאקדמיה בכלל, והציגה תוצאות של סקר שערכה בנושא יחד עם קבוצת חוקרים וחוקרות במסגרת האקדמיה הצעירה הישראלית, בשיתוף עם אפיק - ארגון הפרופסוריות בישראל. תוצאות הסקר מצביעות על פגיעה בכל ארבעת המאפיינים הייחודיים של מערכת ההשכלה הגבוהה המודרנית: אוניברסליות, גלובליות, מריטוקרטיות וחופש אקדמי. עוד מצביעים ממצאי הסקר על פגיעה מוגברת במגזרים מסוימים בתוך הסגל האקדמי למשל, הורים לילדים קטנים ללא קביעות במוסדות. הפתרונות לפגיעה, לפי פרופ' ימיני, צריכים להיות מותאמים גם להבדלים הדיסציפלינריים, המגזריים והמגדריים בתוך האוניברסיטאות.

עו"ד דינה זילבר טענה כי המתקפה על מערכת המשפט במסגרת המהפכה המשפטית, שמטרתה ריכוז כוח בלתי מוגבל בידי הרשות המבצעת, קשורה במישרין להתקפה שחווים מוסדות נוספים ובהם האקדמיה, העיתונות וארגוני החברה האזרחית, שהם המוסדות המייצבים או הפיגומים המחזיקים את

¹ סדרת הפורום להשכלה גבוהה לשנת 2022 "אקדמיה בעולם משתנה – ערכים, גבולות וקווים אדומים" עסקה בנושא זה באופן נרחב – [קישור לסדרה זו](#)

השיטה הדמוקרטית. לפי עו"ד זילבר, האקדמיה צריכה להבין שהיא נמצאת תחת מתקפה אשר צפויה להתבטא בדרכים שונות ובהן איום על החופש האקדמי, ניסיונות רדיפה של אקדמאים וכן הלאה. עו"ד זילבר קוראת למנהיגות האקדמית להתייצב בחזית המאבק על מנת לשמר את האיכות של מדינת ישראל שנים קדימה ולהבטיח את יכולת העמידה והקיום של המדינה בהיבטים ביטחוניים ואחרים.

פרופ' מנואל טרכטנברג ציין כמה נקודות מרכזיות בנוגע למשבר הנוכחי בישראל:

- המשבר הנוכחי הוא הראשון בישראל מסוגו, עם מידה עצומה של אי ודאות שאינה מאפשרת להעריך מתי וכיצד יסתיים.
- השפל המדיני והשפל בדעת הקהל בעולם משפיעים עמוקות על היכולת להתנהל בזירה הגלובאלית.
- האיום הכלכלי הוא איום משמעותי והמלחמה גוזלת משאבים כלכליים גדולים לצרכי הביטחון.
- ניסיונות ההתערבות בענייני האקדמיה עלולים לפגוע באוטונומיה ובקשרים הבינלאומיים שלה.
- המאבק צריך להתמקד בשמירה על האוטונומיה והעקרונות האקדמיים ולמנוע פגיעה בהם גם מול לחצים פוליטיים.
- החשיבות של האקדמיה לביטחון החברה ולמדינת ישראל צריכה להיות ניכרת ומובנת ברחבי הציבור.

מושב שני: מה קורה במוסדות? תובנות מתקופת החירום שבה אנו חיים: ההפיכה המשטרית, מתקפת החמאס ב-7/10 והמלחמה שבאה בעקבותיה

בשיחה בין פרופ' מרק שטייף ופרופ' אביעד הכהן עלו מספר נקודות עיקריות:

- שני הדוברים סיכמו את השנה האחרונה באקדמיה כתקופה שבה נלמדו ערכים חשובים והדגישו את החשיבות של התמודדות עם דעות שונות ואת הצורך בהתאמת העקרונות הקיימים למציאות המשתנה. פרופ' הכהן הדגיש את הצורך להתמודד עם דעות שונות בדרך שלא תוביל רק למחלוקות, ויכוחים וסכסוכים, אלא באופן שיעצים את האקדמיה תוך מתן חופש ביטוי אמיתי לכל הדעות, במגבלות מסוימות. פרופ' שטייף הדגיש, כי הופתע מהקושי להכיל גיוון בדעות בנושאים שונים באקדמיה וממידת הלחץ שהופעל על ידי הסגל האקדמי לגייס את המוסד לייצוג עמדה פוליטית בנושאים שנמצאים במחלוקת.
- פרופ' שטייף עמד על חשיבות ההבחנה בין חופש הביטוי האישי לבין עמדת המוסד עצמו, ושני הדוברים הביעו תמיכה בקיום תרבותיים שמשקפים רוב הדעות, תוך הפרדה בין המוסד ובין האנשים הפועלים בו.
- בכל הנוגע לנקיטת עמדה פוליטית של המוסד עצמו (בניגוד לנקיטת עמדה בסוגיות שנוגעות ישירות לחופש האקדמי או לפעילות האקדמית אשר בהן נדרש מהמוסדות לנקוט עמדה), ישנה מורכבות בשרטוט הקו האדום שחצייה שלו מחייבת את המוסד להתערב. מורכבות זו מתבטאת, למשל, בשאלה האם יש לשרטט מראש קו אדום שיהווה אות להתערבות מצד המוסד או להימנע מהגדרות ולזהות את הקו האדום רק כאשר המציאות הופכת לקריטית מספיק.
- על אף התגייסות האקדמיה לסיוע לאחר אירועי השבעה באוקטובר, גם בהתנדבות וגם בעזרה לסטודנטים ולסטודנטיות משרתי המילואים, אין מחוץ למערכת האקדמית הבנה מלאה של התרומה וההשפעה של האקדמיה. הציבור תופס את האוניברסיטה פעמים רבות כמגדל השן' ואת חבריה כאליטה מנותקת. יש צורך שנשות ואנשי האקדמיה ישתלבו יותר בחברה מעבר

לתפקידים במחקר והוראה. הקשר עם הציבור צריך להיות דינמי ומתמשך, ולהתבסס על גישה של ערבות הדדית ולא על גישה לפיה יש צורך לחנך את הציבור.

התייחסויות מהקהל

בהתייחס לשיחה בין פרופ' שטייף לפרופ' הכהן, ציינה **עו"ד דינה זילבר** שבמצבי קיצון, החורגים בעליל מוויכוח רגיל המאפשר הכלה של דעות שונות שמתקיימות בשגרה על הרצף הלגיטימי, כשמדובר באיום ממשי על אפשרותה של הדמוקרטיה לשרוד כזו, וכשעצם היותה מעורער ומאותגר, הדמוקרטיה הופכת להיות דמוקרטיה מתגוננת. במצב כזה, בו הגבול נחצה ומדובר באיום ממשי על המשך התקיימותה של הדמוקרטיה כזו, התייחסות סימטרית לדעות ששומטות את פיגומי הדמוקרטיה כ"עוד עמדה לגיטימית בוויכוח" היא רלטיביזם שאין לו מקום (כמו אם היו מאפשרים קיום דיון אקדמי נינוח בשאלה "אנטישמיות – בעד ונגד", דבר שהוא אבסורדי). יש מצבים וגם עיתוי בהם אין מקום לפסאודו-סימטריה מלאכותית בין תומכי הדמוקרטיה למתנגדיה באשר "הסימטריה" מייצרת עיוות ולגיטימציה לעמדות המערערות את עצם הקיום כדמוקרטיה. בתגובה טען **פרופ' אביעד הכהן** כי חופש הביטוי דורש בירור האמת דווקא מתוך 'שוק דעות' מגוון.

פרופ' רחל ארהרד ופרופ' יאסר עואד העלו את חשיבות השיח ושיתוף הפעולה בין הקהילות היהודית והערבית בישראל. **פרופ' רחל ארהרד** הדגישה את הצורך בהתמודדות עם האתגרים הקיימים ביחסי היהודים עם הערבים בישראל, במיוחד בתוך האקדמיה, וקראה לשיח ולשיתוף פעולה בין הקהילות. **פרופ' יאסר עואד** הזכיר את התהליכים המתרחשים בחברה הערבית והרצון להשתלבות בחברה בישראל. הוא העלה את הצורך להבין ולהתמודד עם הגורמים הפנימיים והחיצוניים המשפיעים על הקהילה, וזיהה את האקדמיה כמובילה הפוטנציאלית של תהליכי השתלבות אלה.

מסקנות לפעולה

הדוברים בשני מושבי הכנס העלו מספר מסקנות לפעולה:

תכנון והיערכות למצבי חירום: יש לנסח קווים אדומים ולתכנן דרכי פעולה להתמודדות עם מצבי חירום ומשבר, כולל מגפות, משברים חברתיים/פוליטיים פנימיים ומלחמות. המטרה היא לשמור על ערכי הליבה של האקדמיה גם בזמנים קשים.

חיזוק החופש האקדמי והאוטונומיה המוסדית: יש להדגיש את הצורך בשמירה על חופש אקדמי ואוטונומיה מוסדית מול איומים חיצוניים ופנימיים. יש למנוע התערבויות פוליטיות בלתי ראויות במערכת האקדמית ולפעול נגד ניסיונות ההתערבות של חברי הכנסת וחקיקה שעלולה לפגוע באוטונומיה של ההשכלה הגבוהה, במיוחד בתקופות חירום ומשבר.

הגברת המודעות והתגובה לאיומים בינלאומיים: חשוב להבטיח שהאקדמיה הישראלית תישאר חלק מהקהילה האקדמית הבינלאומית גם בזמן משבר. לכן, יש לפעול נגד נרטיבים אנטי-ישראליים בקהילה הבינלאומית שעלולים להשפיע על האקדמיה, כמו מחקרים המשמשים לקידום אג'נדות פוליטיות. כמו כן, יש להבטיח שהמימון למחקרים לא יושפע משיקולים פוליטיים חיצוניים.

התארגנות קהילתית ויצירת שיח ציבורי: על האקדמיה לעודד מיזמים שיקדמו הבנה של חשיבותה בחברה, וליזום פעולות של גיוס ורתימת הידע לטובת אתגרי החברה הישראלית.

פיתוח מנגנוני תמיכה: יש לפתח תוכניות תמיכה בדגש על אוכלוסיות פגיעות כמו נשות ואנשי סגל שהם הורים לילדים קטנים וכאלו שאין להם קביעות, כדי להתמודד עם פגיעה מוגברת במצבי חירום ומשבר.

פיתוח מנגנונים לתמיכה במיעוטים: האקדמיה צריכה לפתח מנגנונים סיסטמטיים שיסייעו לשילוב והעצמת מיעוטים בחברה, כגון החברה הערבית בישראל. חשוב להעניק גישה שווה להשכלה גבוהה ולהבטיח שהם חלק בלתי נפרד מהעשייה האקדמית.

מפגש שני: קולה של האקדמיה - אתגרים וגבולות

רקע למפגש

המפגש השני בסדרת 'הגנה על האקדמיה וערכיה בתקופות חירום ומשבר' עסק בנושא 'קולה של האקדמיה, אתגרים וגבולות'. הכנס עסק בסוגיות שונות ובהן:

- האם האקדמיה צריכה להשמיע את קולה בנושאים המרכזיים המעסיקים את הציבור הישראלי, שאינם קשורים מיידית למערכת ההשכלה הגבוהה, ואם כן, כיצד?
- האם התשובה משתנה כאשר מדובר בנושאים הנוגעים גם לאקדמיה לעומת נושאים שאינם שייכים לאקדמיה, למשל נושאים בעלי נגיעה פוליטית?
- האם יש הבדל מבחינת הקול שהאקדמיה צריכה להשמיע בעתות שגרה ובעתות חירום?
- כיצד הציבור תופס את קולם של המוסדות להשכלה גבוהה בנושאים שאינם שייכים ישירות לאקדמיה?
- האם קול שמשמיעים בכירים ובכירות במוסדות להשכלה גבוהה בשם המוסדות חייב לבטא דעה שמקובלת על כלל קהילת האקדמיה, חוקרים וחוקרות, סגל מנהלי וסטודנטים וסטודנטיות?

משתתפי ומשתתפות הכנס הציגו מגוון דעות, פרספקטיבות וניואנסים מתוך ניסיונם כמנהלים וחברי סגל.

חלק ראשון : האם על האקדמיה להשמיע קולה ולנקוט עמדה בנושאים קריטיים העומדים בפני הציבור והחברה בישראל, ומה הגבולות

בחלק זה השיבו **פרופ' אריאל פורת**, נשיא אוניברסיטת תל אביב ו**פרופ' יפעת ביטון**, נשיאת המכללה האקדמית אחוה, יו"ר ועד ראשי המכללות הציבוריות (ור"מ) על שאלות שהוצגו על ידי מנחה הכנס, **מר אורן נהרי**. להלן עיקרי הדברים:

תפקיד האקדמיה בנושאים קריטיים: קיימת חשיבות בהשמעת קולה של האקדמיה בנושאים קריטיים, במיוחד בנושאים הקשורים לערכי הליבה של האקדמיה, כמו חופש אקדמי ועצמאות מוסדות אקדמיים. פרופ' פורת סבור שהאקדמיה צריכה להיות מעורבת ולהביע דעה גם בנושאים פוליטיים כאשר הם משפיעים על ערכים אלה, כולל הבעת עמדות בנושאים שאינם בהכרח בתחום מומחיותה הישיר. פרופ' ביטון מתריעה על הצורך לנקוט במשנה זהירות כאשר האקדמיה מתבטאת בנושאים שאינם בתחום מומחיותה הישיר וטוענת כי חשוב שהאקדמיה לא תזוהה עם קבוצה פוליטית אחת ושתשמור על תהליך שכנוע ופתיחות, במיוחד בהקשר הסטודנטיאלי.

השמעת קול במצבי חירום ושגרה: לפי פרופ' פורת, דווקא בעתות חירום, כאשר ערכים דמוקרטיים וליברליים נמצאים בסכנה, יש חשיבות מיוחדת להשמעת קול ברור ומחייב מצד האקדמיה. פרופ' ביטון מדגישה שככל שהמצב בחברה הופך להיות חמור וחריף יותר, כך גדלה הסכנה במיתוג האקדמיה כרלוונטית רק לקבוצה אחת בחברה. היא מסבירה שהמשבר החברתי בישראל נובע מסנטימנטים פוליטיים, זהותיים, חברתיים ותרבותיים רחבים, שמחייבים התייחסות חכמה וזהירה מצד האקדמיה.

ייצוג דעות מגוונות: יש צורך בייצוג מגוון הדעות הקיים בתוך הקהילה האקדמית. קול שמושמע בשם האוניברסיטה צריך לבטא את הדעות המגוונות של חברי וחברות הקהילה האקדמית, כולל חוקרים וחוקרות, סגל מנהלי, סטודנטים וסטודנטיות, ולא רק את הדעה האישית של נשיא או נשיאת המוסד או מנהלותיו ומנהליו הבכירים. על בכירי ובכירות האוניברסיטה לדאוג ליצירת אווירה שתאפשר לכל נשות ואנשי קהילת הקמפוס להביע את דעותיהם המגוונות ללא מורא ופחד.

תהליך שכנוע ולא כפייה: התייצבות לצד האמת צריכה להיעשות בתהליך של שכנוע, שעיקרו פתיחת דלת ולא סגירת דלת. בעיקר צריך לשים לב בהקשר הסטודנטיאלי ולשאול מהו התפקיד של האקדמיה במציאות שבה היא מובילה מהלך שהסטודנטים והסטודנטיות אינם מזדהים איתו.

מבחן היעילות: בטרם נקיטת עמדה על ידי האקדמיה צריך לבדוק לא רק את המוסריות, אלא גם את החוכמה והיעילות שבנקיטת עמדה, ובמיוחד להתעכב על הסכנה בשחיקת ערך הקריאה של האקדמיה כאשר היא קוראת, מגנה ומבקשת פעם אחר פעם.

חלק שני: דיון ובמה פתוחה לקהל

בחלק זה של המפגש הביעו המשתתפים את דעתם במספר נושאים מרכזיים:

סוגים שונים של השמעת קול

יש להבחין בין שלושה סוגים של השמעת קול:

- **עצמאות וחופש אקדמי:** על האקדמיה להביע את עמדתה בנוגע לעצמאות הפעולה וההתנהלות במוסדות האקדמיים ולחופש הביטוי האקדמי בהוראה ובמחקר, הן בשגרה והן בעתות משבר.
- **תחומי מומחיות ומקצועיות:** על האקדמיה להשמיע את קולה בתחומי מומחיותה כמו משפט, מדעי המדינה, היסטוריה, סוציולוגיה ואתיקה. לעיתים קול האקדמיה כמומחית לתהליכים אינו נשמע מספיק בשל שיקולי ריסון וזהירות, ונוצר מצב שבו אוצר של מומחיות נותר בלתי מנוצל.
- **"אקטיביזם חכם":** בנושאים אחרים יש לדון בכל עניין לגופו ולבחון אם יש מקום לאקדמיה להשמיע את קולה הייחודי בהתאם למומחיותה ומהותה.

שמירה על זכויות אדם ודמוקרטיה

כאשר זכויות אדם בסיסיות כמו שוויון וחופש מחשבה, מצפון ודת נמצאות בסכנה, על האקדמיה להשמיע את קולה. חשוב לזכור שהשאלה היא לא רק האם על האקדמיה להשמיע את קולה, אלא גם כיצד לעשות זאת כך שהקולות השונים באקדמיה ישמעו על ידי הציבור, במיוחד לאור המחויבות לפלורליזם מחשבתי. האקדמיה מציגה לעיתים קרובות לציבור ולקובעי המדיניות דעה הומוגנית, דבר שעלול לפגוע בציבור, בסטודנטים ובחברי הסגל שאינם יכולים להביע את דעתם בצורה חופשית בשל המבנה הארגוני של האקדמיה.

קווים אדומים

לחופש האקדמי ולחופש הביטוי צריכים להיות קווים אדומים. בייחוד עכשיו, לאחר השבעה באוקטובר, אי אפשר לאפשר הסתה נגד צה"ל והשמצות נגד מדינת ישראל. יש להסתייג מניסיונות לנצל את החופש האקדמי על מנת לפגוע בעצם קיומה של מדינת ישראל ולהטיל ספק בלגיטימיות שלה להתקיים.

אתגרים והזדמנויות באקדמיה

1. פער בין האקדמיה לציבור

ישנן שלוש נקודות היוצרות פער משמעותי בין מגזרים בציבור הישראלי, כולל בקמפוסים, לבין האקדמיה:

- יש הסבורים כי הדעות הפוליטיות של מרבית האנשים בקמפוס, כולל סטודנטיות, סטודנטים וסגל מנהלי, מגוונות בהרבה מהדעות בקרב חברי וחברות הסגל.
- שיח באקדמיה מתנהל לצד השיח הציבורי, אך לעיתים הוא מנותק ממנו ורחוק ממה שמעניין את הציבור (חלון אוברטון).
- השיח האקדמי משתמש פעמים רבות ברטוריקה מכלילה ותחושתית במקום לדבר בעובדות ובנימוקים.

הפער הזה יכול לגרום לפגיעה תדמיתית ולפגיעה ממשית: עזיבת סטודנטים וסטודנטיות, הקטנת תקציבים, צמצום החופש האקדמי, פגיעה בהשפעת האקדמיה וירידה בחשיבות דעת מומחיות ומומחים.

2. אתגרים בקרב אוכלוסיות מוחלשות:

מאז השבעה באוקטובר ישנם סטודנטים וסטודנטיות, מרצות ומרצים מהחברה הערבית שאינם מרגישים מוגנים באקדמיה. התחושה היא שהאקדמיה אינה עושה מספיק כדי למנוע מצב זה. קיימות אוכלוסיות מוחלשות בתוך האקדמיה החוששות להביע את קולן מחשש שהדבר יפגע בקידומן. אוכלוסיית החוקרות הצעירות בולטת במיוחד, דבר המחריף לאור הציפייה מהן להיות שותפות לחינוך הפוליטי של הסטודנטים.

מסקנות לפעולה:

המסקנות מהכנס משקפות את הצורך בהתערבות ובהבעת עמדה של האקדמיה בנושאים חשובים, תוך שמירה על עקרונות של פלורליזם וחופש ביטוי.

לפי מרבית משתתפי הכנס:

- יש להביע את עמדת האקדמיה בנושאים קריטיים, במיוחד בנושאים הקשורים לערכי הליבה של האקדמיה כמו חופש אקדמי ועצמאות מוסדות אקדמיים.
- חשוב לשמור על תהליך שכנוע ופתיחות, ולמנוע מצב שבו האקדמיה מזוהה עם קבוצה פוליטית אחת.
- יש לייצג את מגוון הדעות הקיים בתוך הקהילה האקדמית, ולא רק את הדעה האישית של נשיא או נשיאת המוסד או מנהלותיו ומנהליו הבכירים.

- יש לבחון את החוכמה והיעילות שבנקיטת עמדה על ידי האקדמיה, ולהתעכב על הסכנה בשחיקת ערך הקריאה של האקדמיה כאשר היא נעשית לעיתים תכופות מידי.
- יש להגן על זכויות אדם בסיסיות ולהשמיע את קול האקדמיה כאשר זכויות אלו נמצאות בסכנה.

כנס ראשון

סכנות, איומים ופגיעה באקדמיה בזמן חרום ומשבר

הכנס התקיים ב-16.4.2024

סיכמה: אושרת כץ שחם

ערכה: ורד גלעד

תמצית

במפגש נדונו האתגרים שמולם ניצבת האקדמיה בישראל בתקופות משבר, תוך התמקדות באירועים האחרונים כמו משבר הקורונה ומלחמת חרבות ברזל. הדין התפתח מתוך הצגת האוטונומיה האקדמית שהוגדרה בחוק המועצה להשכלה גבוהה, והאופן בו האירועים מאיימים עליה.

המושב הראשון התמקד בהיבטים משפטיים, סוציולוגיים והיסטוריים:

פרופ' מירי ימיני הציגה סקר שמדגיש פגיעה בארבעה מאפיינים מרכזיים של מערכת ההשכלה הגבוהה: אוניברסליות, גלובליות, מריטוקרטיה, וחופש אקדמי. היא הצביעה על הצורך בפתרונות מותאמים למגזרים ודיסציפלינות שונות, עם דגש על אוכלוסיות פגיעות כגון נשות ואנשי סגל שהם הורים לילדים קטנים וללא קביעות.

עו"ד דינה זילבר טענה כי ההתקפה על מערכת המשפט קשורה גם להתקפות על האקדמיה ומוסדות נוספים. היא קראה לאקדמיה להתייצב בחזית המאבק למען הדמוקרטיה.

פרופ' מנואל טרכטנברג הדגיש את האיום הכלכלי והבינלאומי על ישראל ועל האקדמיה בפרט. הוא קרא לשמור על אוטונומיה אקדמית ולהתגונן מפני לחצים פוליטיים שעלולים לפגוע בעקרונות האקדמיים.

המושב השני עסק בתובנות מתקופת החירום הביטחונית המתמשכת:

פרופ' מרק שטייף ופרופ' אביעד הכהן דנו בצורך בהתמודדות עם דעות שונות. הם הדגישו את החשיבות בהפרדת חופש הביטוי האישי מעמדת המוסד והצביעו על המורכבות בשרטוט "הקו האדום" לנקיטת עמדה מוסדית.

דוברי הכנס העלו מסקנות לפעולה שיסייעו להתכונן למצבי חירום תוך שמירה על ערכי הליבה של האקדמיה ולחזק את החופש האקדמי והאוטונומיה מול איומים חיצוניים ופנימיים ובהן הגברת המודעות לתפקיד האקדמיה בזירה הבינלאומית ובקיזום חברה הוגנת יותר, עידוד שיח ציבורי על תפקיד האקדמיה בחברה ויצירת שיתופי פעולה חדשים עם חלקים נוספים בחברה.

המפגש התקיים יום ביום שלישי, ה- 16.4.24 בשעה 17:00-19:00 | בזום

תוכנית המפגש:

ברכות ודברי פתיחה:

ד"ר **ורד אריאל נהרי**, מנכ"לית "בשער"

פרופ' **חגית מסר ירון**, יו"ר "בשער"

מושב ראשון:

אקדמיה בזמן חירום ומשבר - לקחים מן העבר: היבטים משפטיים, סוציולוגיים והיסטוריים מן העולם ומהארץ.

יו"ר ומנחה: **פרופ' מנואל טרכטנברג**, בית הספר לכלכלה ע"ש איתן ברגלס, אוניברסיטת תל אביב בהשתתפות (סדר א-ב):

עו"ד **דינה זילבר**, המשנה לשעבר ליועץ המשפטי לממשלה. כיום עמיתה במרכז רובינשטיין לאתגרים חוקתיים, אוניברסיטת רייכמן.

פרופ' **מירי ימיני**, הפקולטה לחינוך למדע וטכנולוגיה, טכניון.

מושב שני:

מה קורה במוסדות? תובנות מתקופת החירום שבה אנו חיים: ההפיכה המשטרית, מתקפת החמאס ב-7/10 והמלחמה שבאה בעקבותיה.

יו"ר ומנחה: פרופ' **מרק שטייף**, רקטור אוניברסיטת תל אביב בשיחה עם:

פרופ' **אביעד הכהן**, נשיא המרכז האקדמי "שערי מדע ומשפט"

שאלות מהקהל

ורד אריאל נהרי

ד"ר ורד אריאל-נהרי, בוגרת אוניברסיטת תל אביב במדעי המדינה, מוסמכת האוניברסיטה בספרות ובעלת תואר דוקטור מהחוג לספרות עברית באוניברסיטת תל-אביב. בנוסף, היא בעלת תואר מוסמך במנהל עסקים.

המפגש הנוכחי בנושא 'סכנות, איומים ופגיעה באקדמיה בזמן חירום ומשבר' הוא המפגש הראשון בסדרת הפורום להשכלה גבוהה של 'בשער' ומוסד שמואל נאמן לשנת 2024, בנושא 'הגנה על האקדמיה וערכיה בתקופות חירום ומשבר'. נושא הסדרה משקף את תגובת הפורום לאתגרי התקופה הנוכחית.

ב-27 בדצמבר 2022, היה 'בשער' הארגון האקדמי הראשון שיצא בנייר עמדה בנושא 'שמירה על מדינת ישראל דמוקרטית וליברלית'. מאז, הארגון מתריע פומבית על שלל סכנות, איומים והתערבויות בלתי ראויות בהקשר ההשכלה הגבוהה מצד שר החינוך, הקואליציה וארגונים שונים שפעילים בקמפוסים והשתתף בשלל מפגשים של ועדת החינוך של הכנסת שדנו במוסדות ההשכלה הגבוהה. בין הנושאים בהם עסק 'בשער' היו הכוונות לדה-אקדמיזציה של הכשרות מקצועיות בתחומים הפרה-רפואיים, ההצעה להפסיק הכרה בתארים אקדמיים שרוכשים ערבים ישראלים במוסדות לימוד פלסטינים, ניסיון השתלטות על הספרייה הלאומית, התערבות בבחירת סגן יו"ר מל"ג, איום שר האוצר על חופש אקדמי ועל תקצוב השכלה גבוהה, איום על חופש הביטוי במרחב האקדמי בזמן מלחמה, ביטול פרסי ישראל בקטגוריות המדע והיצירה (הוגשה עתירה בנושא שהביאה לביטול הגזרה), הכוונה להפוך את המוסדות לגופי האכיפה, מהלכים שונים לצמצום האוטונומיה המוסדית ועוד. אין ספק שנדרשת הגנה על האקדמיה מפני האיומים והלחצים שאיתם היא מתמודדת מבית ומחוץ במשבר המתמשך שהחל בהפיכה המשפטית ונמשך עם מתקפת החמאס האכזרית ב-7 באוקטובר, המלחמה שבאה בעקבותיה והחזיתות החדשות שמתדפקות על גבולותינו.

ארגון 'בשער' מחויב ומגויס לשמירה על מערכת ההשכלה הגבוהה בישראל ועל הערכים שהיא מייצגת. ניתן להתרשם משפע הפעילות באתר הארגון.

קהילת בשער מונה מעל 2,000 נשות ואנשי סגל אקדמי, ביניהם גם כלות וחתני פרס נובל ופרס ישראל, נשיאים ורקטורים לשעבר מכל סוגי מוסדות ההשכלה הגבוהה, האוניברסיטאות ומכללות כאחד. קהילת 'בשער' פועלת מתוך מחויבות גדולה למען החברה בישראל, בשני ערוצים עיקריים. בתחום האקדמי ציבורי כדאי להזכיר את 'הקו החם לשמירה על חופש אקדמי ואוטונומיה מוסדית', ואת היוזמה החדשה, 'קשרי מדע אחרי השבעה באוקטובר', מדריך לחוקרים ולחוקרות מישראל בעבודה מול חו"ל'. המדריך הוא מדריך חי שמתעדכן כל הזמן במידע שנאסף מהשטח, ואתם מאוד מוזמנים לשתף אותנו מהניסיון שלכם כדי שנעשיר אותו לטובת הקהילה. כל הפרטים גם על הקו החם, גם על המדריך ועל שאר הפעילויות באתר 'בשער'. בתחום החינוכי אנחנו מנגישים ידע מדעי בכל תחומי המחקר

בעיקר לפריפריה, לתלמידים לצוותי הוראה ולקהל הרחב, ובהקשר של מצב החירום הנוכחי אנחנו מפעילים מיזם בתחום החינוך לסיוע בקהילות שפוננו מבתיהם.

פרופ' חגית מסר ירון

פרופסור אמריטה להנדסת חשמל באוניברסיטת תל אביב ויו"ר בשער. בין יתר תפקידיה שימשה בעבר בתפקידי נשיאת האוניברסיטה הפתוחה, סגנית יו"ר המלג, סגנית הנשיא למחקר באוניברסיטת תל אביב ומדענית ראשית של משרד המדע והטכנולוגיה. לאחרונה זכתה במדליה של האגודה הבינלאומית החשובה בתחום הנדסת החשמל על הישגים יוצאי דופן.

כולנו עוברים זמנים קשים הן ברמה האישית והן ברמה הכללית יותר, ולא ברור אם דיונים מסוג הדין שמתקיים היום מקלים או מכבידים. אנחנו ב'בשער' מאמינים שחשוב לדבר על הדברים ולהציף אותם. הנושא של המפגש היום הוא 'סכנות, אימים ופגיעה באקדמיה בזמן חירום ומשבר'.

כאשר מדברים על 'האקדמיה' בישראל מתכוונים להשכלה הגבוהה. השכלה גבוהה מורכבת משני חלקים עיקריים שמשולבים זה בזה, הוראה ומחקר. האקדמיה מאופיינת באוטונומיה שבישראל הוגדרה היטב בחוק המועצה להשכלה גבוהה. בכל העולם קיימת אוטונומיה אישית לחברי וחברות הסגל האקדמי אך החוק בישראל היה מהראשונים שהעניק גם אוטונומיה מוסדית. האמירה המפורשת בחוק המועצה להשכלה גבוהה (סעיף 15) היא: "מוסד מוכר הוא בן חורין לכלכל ענייניו האקדמיים והמנהליים, במסגרת תקציבו, כטוב בעיניו." הסעיף מרחיב ומסביר ש"בסעיף זה ענייניו האקדמיים ומנהליים" – הם "קביעת תכנית מחקר והוראה, מינוי רשויות המוסד, מינוי מורים והעלאתם בדרגה, קביעת שיטת הוראה ולימוד וכל פעולה מדעית, חינוכית או משקית אחרת". כאשר מדברים על סכנות, אימים ופגיעה באקדמיה, האיום העיקרי הוא פגיעה באוטונומיה של המוסדות להשכלה גבוהה. בלי אוטונומיה אין השכלה גבוהה איכותית. האוטונומיה חשובה לביצוע תפקיד האקדמיה גם בתחום המחקר וגם בתחום ההוראה.

האימים על חירות המחקר האקדמי הם בדרך כלל עקיפים. בישראל ובמדינות המפותחות לרוב אין הנחיה שאומרת 'כן לחקור את זה או לא לחקור את זה'. בהוראה, לעומת זאת, יש כל הזמן רצון ונטייה התערבות באוטונומיה, וההתערבות הזאת הולכת וגדלה ככל שההשפעה של הסטודנטים כגוף פוליטי הולכת וגדלה. היום יש בישראל מעל 350,000 סטודנטיות וסטודנטים, לרובם של ראשי התאחדות הסטודנטים יש אמביציות פוליטיות. אנחנו מכירים בין הפוליטיקאים המובילים בכל מסגרת פוליטית בישראל, הן בשמאל והן בימין רבים שהתחילו את הקריירה שלהם כראשי אגודות סטודנטים. לפיכך הפוליטיקה נכנסת לנושא ההוראה הנוגע ישירות לסטודנטיות ולסטודנטים, והפעלת לזבי פוליטי וחקיקה לצורך התערבות בהוראה אקדמית אינה חדשה. לדוגמה: חוק זכויות הסטודנט הוא חוק שנחקק ב-2007, כיובל אחרי שנחקק חוק המועצה להשכלה גבוהה. בעוד שחוק המועצה להשכלה גבוהה מעניק אוטונומיה למוסדות להשכלה גבוהה, חוק זכויות הסטודנט (סעיף 15, שם) קובע הנחיות מחייבות בעניין בחינות וזכאות למועדי ב', המהוות סתירה של האוטונומיה המוסדית בנושא הוראה בסעיף 15 של חוק המל"ג. כלומר, בגלל אמביציה פוליטית של ראשי התאחדות הסטודנטים, גם בימים כתיקונם יש יותר ויותר התערבות באוטונומיה המוסדית בנושא הוראה וסטודנטים, בעיקר באמצעות חקיקה.

בעיתות חרום הבעיה מתעצמת ובחודש האחרון צצה יוזמה לחקיקה שנועדה להגביל עוד יותר את האוטונומיה של המוסדות. על פניו מדובר בסיוע למילואימניקים, אבל יוזמת החקיקה האמורה היא

הרבה מעבר לכך. רגולציה בכלל וחקיקה בפרט נועדו להתערב כאשר יש כשל שוק, אבל בכל הטיפול במילואימניקים ומילואימניקיות ובני או בנות זוגם אין בפועל כשל שוק. כל המוסדות להשכלה גבוהה עשו מעל ומעבר למען הסטודנטים והסטודנטיות ובני או בנות זוגם. בכל זאת הכנסת בחרה להתערב, ובסיכומו של דבר הציגה את חוק שכותרתו 'חוק סיוע לסטודנטים ששירתו במילואים' ובסוגריים 'תיקוני חקיקה והוראות שעה'. חלק מזה אושר ע"י המועצה להשכלה גבוהה, שהיא הגוף המופקד על קיום חוק המועצה להשכלה גבוהה ולכן גם על קיום וקידוש האוטונומיה המוסדית. בשביל להראות את הקושי שבהתערבות הזאת אקריא מתוך מכתבו של רקטור אוניברסיטת תל אביב, פרופ' מרק שטייף, אשר הופץ לכל קהילת האוניברסיטה לפני כשבועיים: "בעוד שהצעת החוק מתירה למוסדות לתעדף את המשרתים והמשרתות במילואים, תקנות מל"ג מגדירות מעטפת התאמות **מחייבת** שאותה המוסדות ידרשו ליישם. ההתאמות שמוגדרות שם אינן בהלימה מלאה עם ההתאמות שהגדרנו באוניברסיטת תל אביב מלכתחילה, ועל כן נאלץ לתקן את המתווים הקיימים שלנו כדי לעמוד בהם." במכתב הזה, פרופ' שטייף השתמש במונחים כמו 'נאלץ', 'מחייבת' וכו' בסתירה ל אוטונומיה המוסדית.

המבחן הבא הוא האם 'הוראת שעה' פרושה שהדברים יחזרו לקדמותם לאחר המלחמה. יש סיבה לדאגה, ולי קשה להאמין שמה שנקבע כהוראת שעה הוא באמת הפיך. הסיבה לכך היא שכשהמוסדות מסכימים לאיזושהי הקלה, ומוכיחים שאפשר לחיות איתה, אז ניתן לעשות את זה שוב. כך היה במשבר הקורונה שבו אומנם לא נכפו על האקדמיה דברים בחקיקה, אבל המוסדות הלכו לקראת הסטודנטים ואפשרו לימודים מרחוק בשביל לפתור בעיות אמיתיות, בעוד שהסוציאליזציה האקדמית כרוכה בשהייה בקמפוס ובחיכוך בין הסטודנטים בינם לבין עצמם ועם הסגל. היום, למרות שהקורונה עברה, נשארה המציאות של למידה מרחוק ופחות חובת נוכחות. לכן, הסכנה היא שפתרונות שהחלו כהוראת שעה, בעיקר כאשר נכפו על המערכת על ידי המחוקק ועל ידי מל"ג, יישארו איתנו גם בהמשך וישפיעו על ההשכלה הגבוהה לטווח הרחוק. דיון כמו הדיון היום הוא חשוב מאוד בשביל להעלות מודעות ולנסות להתמודד עם מצב זה.

מושב ראשון: אקדמיה בזמן חירום ומשבר – לקחים מן העבר: היבטים משפטיים, סוציולוגיים והיסטוריים מן העולם ומהארץ

פרופ' מנואל טרכטנברג

פרופ' טרכטנברג הוא ראש המכון למחקרי ביטחון לאומי ופרופסור אמריטוס באוניברסיטת תל אביב. הוא ייסד את המועצה הלאומית לכלכלה במשרד ראש הממשלה ועמד בראשה. כיהן כיו"ר הוועדה לתכנון ולתקצוב של המועצה להשכלה גבוהה וכחבר כנסת מטעם המחנה הציוני. כמו כן עמד בראש הוועדה שהוקמה בשנת 2011 בעקבות המחאה החברתית המוכרת בשם 'ועדת טרכטנברג'.

אין ספק שזו העת לקיים דיון על אקדמיה בזמן משבר מכיוון שאנחנו מתמודדים למעשה עם משבר שהוא רב ממדי. אנחנו מתמודדים עם מלחמה שאיננה כרוב המלחמות שידענו, אלא היא מערכה ביטחונית ומדינית ממושכת וקשה, הקשה ביותר מאז מלחמת העצמאות. אנחנו מתמודדים גם עם משבר פוליטי חברתי מתגלגל: עברנו חמש מערכות בחירות, ניסיון להפיכה משפטית משטרית ושסעים חברתיים מתרחבים שרואים אותם לאחרונה בפרט מול המגזר החרדי. האלמנט השלישי של המשבר הנוכחי הוא תפקודה של הממשלה. אפשר להגיד באחריות וללא הגזמה, שזו הממשלה הכושלת ביותר שקמה במדינת ישראל אי פעם. זה לא עניין של דעה פוליטית, שהרי האחוז של הציבור בכל הסקרים שנותן אמון בממשלה הזאת הוא בין 9% ל-25%, הנמוך ביותר אי פעם מאז שנעשים סקרים בעניין הזה. מה שמדאיג עבור ההשכלה הגבוהה זה צירוף הגורמים האלה למלחמה ארוכה וקשה, משבר

פוליטי וחברתי מתמשך ומתגלגל וטיבה של הממשלה הנוכחית. ניסיונות האיזונים על האקדמיה נובעים לא רק מגורם אחד.

פרופ' מירי ימיני

פרופסור ימיני היא פרופסור מן המניין בפקולטה לחינוך למדע וטכנולוגיה בטכניון. לפרופ' ימיני דוקטורט בביוטכנולוגיה ופוסט דוקטורט בהנדסת חומרים. מחקרה הנוכחיים עוסקים בהיבטים בינלאומיים של החינוך, אי שוויון בחינוך ומערכת ההשכלה הגבוהה. פרופ' ימיני זכתה לא מזמן במענק ERC, שהוא אחד המענקים היוקרתיים ביותר.

בשיחה הקצרה הזו אדון בהשפעה של המלחמה וגם של המציאות הפוליטית באזורנו על האקדמיה הישראלית והאקדמיה בכלל, ואציג בקצרה את תוצאות הסקר שהובלתי יחד עם קבוצת חוקרים במסגרת האקדמיה הצעירה הישראלית בשיתוף עם אפיק, ארגון הפרופסוריות בישראל.

על מנת להוסיף משמעות לתוצאות של הסקר ולדבר על ההקשר הרחב, ולא רק מהזווית הישראלית העכשווית, ארצה תחילה להתמקד במאפיינים הייחודיים של מערכת ההשכלה הגבוהה המודרנית, שרלוונטיים להבנת הסוגייה הספציפית הזו. אני רוצה להתייחס לארבעה מרכיבים ספציפיים והם אוניברסליות, גלובליות, מריטוקרטיות וחופש אקדמי.

ראשית, אולי באופן הברור ביותר, מערכת ההשכלה הגבוהה היא מערכת גלובלית במגוון היבטים. ההיבט הברור מאליו הוא המחקר. רוב החוקרים בעולם מתקבצים לתחומי מחקר ספציפיים, אגודות מקצועיות, כתבי עת ואפילו מקורות מימון בהתאם לעניין האקדמי ולא למיקום הגיאוגרפי או המוסדי של החוקרים. למשל, מחקר על תרופה למחלה מסוימת עשוי להתבצע על ידי חוקרים שממוקמים במדינות שונות שייצרו שיתופי פעולה לכל מיני צרכים כמו השגת מימון, יכולות משלימות וכדומה. הגלובליות של המחקר היא אולי אינטואיטיבית, אבל גם ההכשרה וההוראה הופכים גלובליים, במידה רבה בעקבות סטנדרטיזציה, כמו לדוגמה בתהליך בולוניה של האיחוד האירופי, מבחנים בינלאומיים בשלבי בתי ספר שהופכים נפוצים גם בהכשרות של השכלה גבוהה ובמקצועות שדורשים רישון בינלאומי.

באופן כללי יש בהשכלה הגבוהה מרכיב גלובליות משמעותי גם במחקר וגם בהוראה, מאחר והמערכת הזאת נוטה למדוד את ביצועיה והביצועים והמדידות הללו קשורים ליוקרה ותורמים ליכולת להשיג חברי סגל וסטודנטים מסוימים וכו'. אפשר לראות לדוגמה, שמבחינת המדדים, מאמרים עם כותבים ממדינות שונות מצוטטים יותר, חוקרים עם שיתופי פעולה ענפים מצוטטים יותר, זוכים ליותר מענקי מחקר ומצליחים יותר בסטנדרטים אקדמיים. כלומר, פגיעה בממד הגלובלי במדינה מסוימת יפגע כנראה באיכות המדע שמתבצע בה, במעמדה במדע וגם בחוקרים, בסטודנטים ובתעשייה.

בסקר של הסגל האקדמי הבכיר באוניברסיטאות בישראל, חוקרים הצביעו על אירועים רבים שמרמזים על התרחקות מערכת ההשכלה הגבוהה הישראלית מהמערכת הגלובלית, החל מדברים ברורים כמו ביטולי טיסות במלחמה, גיוס למילואים של חברות וחברי סגל, חרדות וחוסר רצון לנסוע, ועד לאירועים של ביטולי כנסים בגלל נוכחות ישראלית וביטולים של שיתופי פעולה שפוגעים בממד הגלובלי. חוקרים הביעו חשש, שכל האירועים האלה יחמירו בזמן המייד, דבר שעשוי להשפיע על תהליכי קבלת

ההחלטות של החוקרים בעת הזו ובעתיד, וגם על תהליכי קבלת ההחלטות של המוסדות ולכן, הממד הגלובלי הוא ממד חשוב ומהותי שעשוי להיפגע.

הממד השני הוא הממד של המריטוקרטיה, שמשמעותו היא שלא משנה מי אתה ומה אתה, אתה נמדד לפי יכולת והישגים. למעשה זהו סוג של שלטון של בעלי כישורים, כאשר בעלי הכוח נבחרים וממונים לתפקידם על בסיס יכולתם. במסגרת הסקר הביעו חוקרים רבים חששות מכך שהשיפוט של הצעות המחקר, המחקרים והמאמרים שלהם יפגעו כתוצאה מהשתייכותם למוסד ישראל. יהודים או ישראלים עשויים להישפט לא לפי הכישורים שלהם אלא לפי השתייכותם הלאומית והאתנית. ישנם דיווחים רבים על דחיות מאמרים רק בגלל זהות המחבר והשתייכותו הלאומית. במצב הזה גם הממד המריטוקרטי של המערכת עשוי להיפגע.

הממד השלישי הוא האוניברסליות של המדע. משמעות ממד זה היא שלא משנה מי עושה את המחקר ובאיזה מקום, התוצאות הן זהות. עיקרון זה תקף יותר למדעים מדויקים. במדעי הרוח ובחלק ממדעי החברה יש מקום מכובד ומוכר על ידי הקהילה המדעית לפרשנות אישית. בהתייחסות למצבה של ישראל בממד זה של אוניברסליות בצורתו הבסיסית, אפשר להניח שחוקרים יחששו להיכנס לנושאי מחקר מסוימים. יתכן שנראה התערבות גדולה יותר של המדינה לגבי מה נחקר ואיך נחקר, ולמעשה תתכן פה פגיעה באוניברסליות של המדע. הפגיעה יכולה להיות משני הצדדים: הצד הראשון הינו שהקהילה הבינלאומית המתנגדת לישראל, יכולה להשתמש במדע על מנת לייצר נרטיב אנטי ישראלי מובהק, למשל, לאחרונה התפרסמה מלגת דוקטורט שחוקרת את 'רצח העם' בעזה ללא הקשר למה שקרה ב-7 באוקטובר ונערכו כנסים שעוסקים באי חוקיות של קיומה של ישראל. מהצד השני, גם בקהילה הישראלית עשויים להיות מחקרים שמחזקים את הנרטיב הישראלי והציוני. הסכנה היא שמימון שיזרום לשני הצדדים הוא שיקבע מה ייחקר ומה יהיו התוצאות. דבר זה יפגע באוניברסליות של המדע ויגרום להיווצרות פערים שיהיה קשה לגשר עליהם בין קהילות מדעיות שונות לבין הקהילה הישראלית. הסכנה גדולה במיוחד במדעי הרוח, והחברה.

הממד האחרון הוא הנושא של חופש אקדמי. נושא זה קשור במידה מסוימת לאוניברסליות של המדע, אבל הדגש הוא על הבחירה של הפרט, החוקר, הסטודנט והמוסד. חופש אקדמי הוא החופש שמוקנה למורים, מרצים, סטודנטים ומוסדות אקדמיים לחתור להרחבת הידע ללא התערבות חיצונית ולא עניינית. בישראל, החופש האקדמי קשור לסעיף 15 בחוק המועצה להשכלה גבוהה. מהסקר עולה, שבמצב חרום אנחנו כבר רואים השתקה של קולות מסוימים, כמו אלה שמבקרים את המלחמה, תומכים בפעולות ממשלתיות מסוימות או בהפגנות מצד אחד בקמפוסים. יש גם תופעה של התערבות בתחומי מחקר למשל, סירוב של מספר מוסדות לשתף פעולה עם חוקרים ישראלים מהדיסציפלינות המדעיות וההנדסיות, מחשש של שימוש בתוצאות לצורך צבאי או כנגד אוכלוסייה אזרחית. ניתן לצפות גם לתופעות כמו צנזורה עצמית וגם לחוסר יכולת של חוקרים ומוסדות לפעול לפי עקרונות החופש האקדמי. לכן, גם בממד הזה אנחנו צפויים לקבל פגיעה בקהילה האקדמית אשר תרחיב את ההבדלים בין הקהילה האקדמית הישראלית לבין זאת שבחו"ל.

על הסקר המדובר ענו כ-15% מהסגל האקדמי הבכיר באוניברסיטאות. מהמצאים עולה, שהרכב הסגל ואופן הפגיעה בו ובתתי המגזרים שבו משקפים את הנעשה בחברה. למשל, אנשים עם ילדים קטנים ללא קביעות, במוסדות החדשים יותר, חוו פגיעה קשה יותר לעומת גברים בדרגות גבוהות ללא ילדים קטנים, אשר דיווחו על פגיעה נמוכה יותר. לכן, ראשי המוסדות צריכים לדון בפתרונות בהתייחס

לכל הסוגיות תוך התייחסות להבדלים בתוך המוסדות, הבדלים דיסציפלינריים, הבדלים מגזריים והבדלים מגדריים.

עורכת-דין דינה זילבר

לשעבר המשנה ליועץ המשפטי לממשלה. היום עמיתת מחקר במרכז רובינשטיין לאתגרים חוקתיים באוניברסיטת רייכמן. מחברת הספרים 'ביורוקרטיה כפוליטיקה' ו'בשם החוק - היועץ המשפטי לממשלה והפרשות שטלטלו את המדינה'.

לאחרונה, כאשר שואלים בן אדם מה שלומו, הוא אומר 'במילה אחת טוב. בשתי מילים לא טוב. בשלוש מילים ממש לא טוב'. אנחנו כרגע בשלוש מילים ויותר, ואנחנו צריכים להחליט האם אנחנו שוקעים ומוותרים או שאנחנו נלחמים ומתכננים איך לעשות את זה במהירות האפשרית.

אני באה מתחום המשפט הציבורי. ביליתי 25 בין כותלי משרד המשפטים בתחום של יעוץ שוטף לממשלה, מהן 16 שנים כפרקליטה שהגנה על רשויות המדינה בפני עתירות לבג"ץ שהוגשו נגדה. בשמונה השנים האחרונות לכהונתי שימשתי כמשנה ליועץ המשפטי לממשלה, תפקיד הכולל יעוץ שוטף בהיבט המשפטי לממשלה ולרשויות השונות בסוגיות רגישות. השנים האחרונות לכהונה שלי היו סוערות. ממצב של יחסים טובים, שיתוף פעולה פורה ודיאלוג מכבד בין דרג מדיני לדרג מקצועי, כפי שנדרש במדינה דמוקרטית מתוקנת ומודרנית, חל שינוי ביחסים ליחס שהוא לעומתי, תוקפני ודורסני. מערכת המשפט וערכיה עוברים דה לגיטימציה מתמדת. בעידן של פרסונליזציה, כאשר צריך פנים כדי שהם אלו שיהוו את לוח המטרה הברורה להפניית החיצים של השנאה, אני הייתי חלק מהפנים האלה שסומנו כמטרות.

הנקודה החשובה היא תיאוריית הקשר, כלומר איך הכול קשור, ואיך ההתקפה על מערכת המשפט קשורה להתקפה שאנחנו חווים כיום על האקדמיה, הדה לגיטימציה שנעשית כנגד התקשורת והדה לגיטימציה המתמדת שנעשית נגד ארגוני החברה האזרחית. אלו הן נקודות שקשורות ומתחברות לתמונה מבהילה אחת. בשנים האחרונות אנחנו עדים לרשות מבצעת כוחנית, שמרכזת בידיה כוחות עצומים על חיי האזרחים, על הכספים, על סדרי העדיפויות ועל דמות המדינה שבה נחיה, כלומר על העתיד של האזרחים. אותה רשות מבקשת לעצמה כוח בלתי מוגבל. היא מבקשת להתפרק מכל נורמה של ממלכתיות, של צדק חלוקתי, של מנהל תקין, של שוויון ולמעשה לשנות את הזהות של המדינה כמדינה יהודית ודמוקרטית. זהותה של המדינה ככזו נוסחה ב'תעודת הלידה' של המדינה, שהיא גם "תעודת הזהות" שלה - הכרזת העצמאות. ואת הזהות הזו קורעים לגזרים ומבקשים לשנות את ה-DNA היסודי ביותר של החברה הישראלית. אם התוכנית הזאת תצליח, ישראל כבר לא תהיה המדינה והחברה שאנחנו מכירים אלא תהפוך למשהו שונה לגמרי.

רשימת האיומים על ערכי העולם האקדמי, היא במידה רבה גם רשימת האיומים על ערכי הדמוקרטיה המהותית. צריך להבין שהמאבק באקדמיה הוא חלק מהמאבק במוסדות המייצבים, שהם הפיגומים המחזיקים את השיטה הדמוקרטית. בין שלושת הרשויות הפורמליות, הכנסת היא רשות מוחלשת בגלל השיטה הקואליציונית והיא נשלטת לגמרי על ידי הממשלה. מערכת המשפט היא הרשות שמקיימת איזשהו סוג של ביקורת על הרשויות העמיתות, אבל זוהי ביקורת שיפוטית מצומצמת מאוד מלכתחילה בהיקפה, שאינה יכולה להתמודד עם מכלול הפעולה השלטונית. לכן, יש חשיבות עצומה למוסדות המייצבים האחרים, שהאקדמיה היא אחד מהם.

חשוב להבין שכל גוף מייצב מסתכל על עצמו וחושב שהאש שנדלקה בקצה המסדרון לא תגיע אליו. זה סוג של אשליה. האש לא תעצור בשער, היא תחדור לבית פנימה. האוניברסיטאות מייצגות את האליטה, מילה שבשנים האחרונות מאוד מבזים אותה. אבל אליטה זה אנשים שהם ראש חץ של חברה, שבזכות הכישורים שלהם מבקשים לפתח ולקדם את החברה. אליטה משרתת, כפי שהיה פה עשרות רבות של שנים. אנחנו עדים לשנאת האליטות, בוז להשכלה, פעולה עקבית להפיכה של ישראל מדמוקרטיה ממלכתית מתקדמת, לאוטוקרטיה משיחית, גזענית ונחשלת.

אין תחליף לקדמה בתחום הרפואה, לקדמה בתחום ההנדסה ובתחומי הרוח, התרבות והיצירה. הדברים האלה הם אלה שבונים את איכות החיים האזרחית במדינה דמוקרטית ואסור לוותר ולהתפשר עליהם. הסיסמה "בלי אקדמיה אין דמוקרטיה" היא מסר פשוט אבל לחלוטין לא פשטני. צריכים להסתכל על המארג הכולל של איך הגוף השלטוני פונה כנגד עצמו וכנגד חלקים מתוך הגוף המדינתי, החלשה של הזרועות שמבזרות את הכוח ומגשימות את חירויות האדם, מרבות את האפשרויות, הופכות את החיים שלנו לעשירים ומגשימות את החופש האזרחי שלנו.

איך מתבטא האיום? הפניית תקציבים לאפיקים שלא מקדמים את ישראל אלא משקפים סדר עדיפות משיחי, איומים על שינוי באקדמיה ובחופש הביטוי שלה כמו לימודים בהפרדה, התאמה הדרגתית של תכני לימוד וסגירת אפיקי קידום בפני מרצות. יש ניסיונות רדיפה בשנים האחרונות של אקדמאים בגלל דעות וזה לגיטימציה של פעולה אזרחית, כמו במקרים של פרופ' יעל אמיתי, פרופ' עודד גולדרייך ואייל ולדמן. אלו דוגמאות לכך שאנשים משלמים מחירים על הדעות שלהם ועל המעורבות האזרחית שלהם. יש פה סוג של מסע ציד בלתי נגמר כנגד מרצות ומרצים אשר גולש גם למעקבים אחרי תכני הלימוד ולא רק לפעילות האזרחית שאינה קשורה לזו האקדמית של המרצות והמרצים.

ביטוי נוסף לאיום הוא הצינון הפנימי, הימנעות של אנשים מלהביע דעות שאינן נוחות לשלטון, בשל חשש לא מבוטל לפגיעה במסלול התקדמותם האקדמי. אנו עדים גם למופעי התקרנפות: מצב שבו לאנשים, גם מתוך הזירה האקדמית, משתלם לקרוץ לשלטון. יכול להיות מצב שבו אנשים שבדרך כלל הם יושבי ספסלים אחוריים, מזהים הזדמנות ובהשמיעם 'קול אחר', שהוא בעצם התיישרות לדעות השלטון וחנופה אליו, מקבלים בולטות מול השלטון והדבר משתלם להם במינויים לתפקידים ובהגעה לעמדות השפעה שהשלטון ומקורביו שולטים בהן.

חשוב מאוד להנכיח את המנהיגות האקדמית בזירות בולטות, בפוליטיקה ובתפקידים ציבוריים. השנה נפטר פרופ' אמנון רובינשטיין ששימש כמוביל וכאיש ציבור בולט, אדם שהיה גם רחב יריעה, משכיל, אינטרדיסציפלינרי, דובר שפות ומבין בנושאים כמו קשרים בינלאומיים וייצוגיות, דברים שאינם מאפיינים את המנהיגות ואת השדרה שמחליטה בימים אלו על חיינו. ברור שישנה רתיעה, אבל במקום לתת לתרבות ולתת התרבות הפוליטית לכבוש אותנו, צריכים לנסות להכניס את ערכי האקדמיה, ההשכלה הגבוהה, הפלורליזם, זכויות האדם וחופש הביטוי אל תוך המערכת הציבורית ולהבטיח לנו את ההנהגה שאנחנו ראוים לה.

כדאי לזכור איך בעבר האחריות על הוועדה לאנרגיה אטומית הייתה מסורה לפרופ' יובל נאמן, איש ימין מובהק, זוכה פרס ישראל ומדען בעל שם עולמי, וכיום האחריות על הוועדה הזאת נתונה בידי דודי אמסלם. אפשר לראות את 'הצניחה החופשית' שעשתה מדינת ישראל, את הבוז לפרופסורים ולאליטות ואת הצגת ההשכלה כמחסום וכמשקולת. הדברים האלה באים לידי ביטוי בפועל. למשל עכשיו, בתקופת המלחמה, "הפתרון" שמקודם הוא לוותר לסטודנטים על חומר הנלמד כשההשלכות על רמת

ההשכלה ברורות, במקום למצוא דרכים אחרות שיביאו לידי ביטוי את ההכרח להתחשבות בסטודנטים המשרתים אך בד בבד לא יביא להענקת תארים ריקים מתוכן ולמתן הכשר אוניברסיטאי לרמה מרודדת.

לסיכום, חשוב להזכיר, כמו ששולמית אלוני אמרה פעם, 'רק דגים מתים זורמים עם הזרם'. האופן שבו המנהיגות האקדמית תתייצב בחזית ותפגין את הנאמנות שלה לערכי ההשכלה הגבוהה תשפיע על חוסנה של הדמוקרטיה הישראלית ויכולתה לשרוד. כמו שעושים פרופ' דוד הראל, יו"ר אקדמיה הלאומית הישראלית למדעים ופרופ' אריאל פורת, נשיא אוניברסיטת תל אביב בנושא המאבק על פרס ישראל ובהקשרים נוספים, שנותנים דוגמא ומציבים מודל ראוי צריך עוד אנשים שיתייצבו בחזית, שיתריעו בשער. לא לשכוח את האמונה בצדקת הדרך, לא להיכנע למסגור כוזב. צריך לשמר את האיכות של מדינת ישראל גם בשנים העתידות לבוא. חיוני להבטיח את יכולת העמידה והקיום שלנו גם בהיבטים הביטחוניים וגם בהיבטים אחרים הקשורים לחוסנה המדעי והתרבותי של מדינת ישראל ולאיתנות יסודותיה הדמוקרטיים.

לסיום בית משיר של משורר שנקרא שחר מריו מרדכי:

"איזה טיפשים היינו. דור שהשכיל באוניברסיטה, ולא השכיל / להרים ראש בזמן, אבל אני אומר לכם: / חירות ניצתת מהקימור המוצנע ביותר של הלב, / ממה שאנו לובשים מתחת לעורנו. / ואני אומר לכם: / אם נשנה את העתיד, נשנה גם את הדרך / שבה יישפט עברנו...ועל אף שמתי / וחייתי בעולם שנרמס לרגלי עריצים / אני אומר לכם / שאין ארץ שאי אפשר להרים בה ראש / אם רוצים".

פרופ' מנואל טרכטנברג

מדובר במשבר שטרם היה כמוהו בישראל. ישנם מספר היבטים שכל אחד מהם משפיע על ההשכלה הגבוהה:

- זו מלחמה ארוכה ללא הכרעה וקיימת בה אי ודאות עצומה. לא ברור מתי יהיה סוף המערכה ואיזו צורה ילבש סוף המערכה. אי הוודאות משליכה חזק מאוד על ההשכלה גבוהה.
- השפל המדיני והשפל בדעת הקהל בעולם משפיע עמוקות על היכולת להתנהל בזירה הגלובאלית. אין שום דבר דומה לזה בהיסטוריה של מדינת ישראל. היו משברים קודמים שקשורים לאירועים ביטחוניים כמו מלחמת יום הכיפורים, מלחמת לבנון הראשונה והשנייה, האינתיפאדה השנייה עם המשבר הכלכלי שבא בעקבותיה והעשור האבוד, אך שום דבר מזה לא דומה למה שאנחנו חווים כיום.
- אחד האיומים המשמעותיים הוא האיום הכלכלי. המלחמה גוזלת משאבים עצומים שמוסתיים משימושים אחרים ומושקעים כיום בביטחון, עד לרמה ששיעור תקציב הביטחון מתוך התוצר יותר מההכפל. קפיצה כזו היא חסרת תקדים, ולפי כל מה שרואים משקל תקציב הביטחון מתוך התוצר ימשיך להיות גבוה מאוד בעתיד הנראה לעין. משרד האוצר הוא לא נגד האקדמיה, הוא שותף של האקדמיה. הדרג המקצועי באוצר מבין שההשכלה הגבוהה היא חלק ממה שנקרא בטרמינולוגיה של האוצר 'מנופי הצמיחה של המשק'. חשוב שנזכור את זה, כי אנחנו נצטרך לבחור היטב גם נגד מי אנחנו נלחמים, וגם את אלה שאולי אפשר לשתף פעולה איתם.
- לגבי ניסיונות ההתערבות בנעשה באקדמיה פגיעה באוטונומיה וכולי: ישנה תופעה שחברי כנסת מגלים שיש דבר כזה שנקרא 'השכלה גבוהה' שהוא מחוץ לתחום. הם לא מבינים איך זה יכול להיות שיש גוף גדול שמקבל תקצוב ממדינת ישראל וחברי הכנסת אינם יכולים להשפיע עליו. יש בזה פיתוי גדול להתערב בכל זאת. הצורה הבוטה ביותר של ההתערבות היא דרך חקיקה. למזלנו, עד

כה הצלחנו לסכל את רוב הניסיונות, לא את כולם. גם בימים כתיקונם, לא תחת משבר, הייתי צריך לבוא כחבר כנסת לפזר כל מיני הצעות הזויות של חקיקה שמביעה את הרצון של חברי הכנסת לכרסם באוטונומיה של ההשכלה הגבוהה. כשחבר כנסת מצליח לחוקק להעביר חקיקה, גם אם זה בצורה של הוראת שעה, על אף חוק המל"ג ועל אף כמה רבדים של הגנה שיש באקדמיה, התחושה היא שהדבר אפשרי וזה דבר מסוכן. בנוסף, היו גם ניסיונות בוטים לפגוע ביחסים בין קבוצות בתוך האקדמיה, למשל בין קבוצות סטודנטים ערבים ליהודים בצרה מכוונת ולא מקרית.

- יש פגיעה עצומה בקשרים הבינלאומיים. כל איש ואשת האקדמיה במדינת ישראל צמחו מתוך הקשרים הגלובליים האלה, וזה אחד ממקורות העוצמה והמצוינות של ההשכלה הגבוהה במדינת ישראל. בלעדי החיבור ההדוק עם האוניברסיטאות הכי טובות בארצות הברית ובעולם, האקדמיה בישראל לא הייתה מגיעה למה שהגיעה. יש חשש שאנחנו בתחילתו של תהליך שיהיה לרועץ לאקדמיה בישראל, כי קשרים אלו הולכים ונפגעים. צריך להבין שהתהליכים האלה הם איטיים, אבל ברגע שעולים על מסלול הניתוק קשה לסגת. בסופו של דבר שיתופי הפעולה מתבססים על קשרים שנרקמים בדוקטורט, בפוסט דוקטורט בשבתונים וכולי. זה מרקם שלם של יחסים שנבנו על פני עשרות בשנים שכיום עומדים בסכנה אדירה.
- המאבק בזה צריך להיות בראש מורם בלי ניסיונות שווא למצוא חן. צריך להיאבק על העקרונות. אי אפשר לנצח בכל הקרבות, אז חשוב בעיקר למנוע בכל מחיר פגיעה באוטונומיה. המל"ג והות"ת בדרך להיות יותר פוליטיות, וכבר היום יש לא מעט פוליטיקה בגלל היכולת של השר למנות חברות וחברי מל"ג. אם הגופים האלו יהיו פוליטיים במלואם לא יהיה חופש אקדמי מבחינת תוכן.
- אחת הבעיות הגדולות בניסיון להגן על האקדמיה היא שהטוב שבאקדמיה בא לידי ביטוי ארוך טווח. ההישגים של המדע בישראל היום הם תולדה של עשרות שנים, אפילו מלפני קום המדינה, של מצוינות בתחומים מדעיים שהבשילו. זה לוקח הרבה זמן, זה אופק ארוך. לעומת זאת, הרווחים הפוליטיים ממינוי פוליטי, מבחינת הפוליטיקאי הם רווחים מיידיים. לכן האתגר הגדול הוא איך להדגים ולהמחיש את החשיבות של האקדמיה לביטחון החברה הישראלית ומדינת ישראל.

עו"ד דינה זילבר

מכיוון שאנחנו מבינים את חומרת הרגע ואת הדחיפות שלו, צריך 'לרדת מהיציע למגרש' ולהילחם. צריך להתאגד, להפסיק להתנצל, להיות גאים בזהות הדמוקרטית שלנו ולהקים קהילה.

קהילה אקדמית שיש לה את הידע, הקשרים ואת המנהיגות שצריכה לעמוד ולזעוק בשער, לעודד מיזמים שיקדמו את ההבנה של החשיבות של האקדמיה, ליצור מודל כך שאנשים בחברה ידעו להזדהות עם דמויות באקדמיה, כולל הדור הצעיר.

בנוסף לחזור לפעולה שהייתה בתקופת ההפיכה המשטרית, שאותה עושה גם פורום 'בשער', של גיוס ורתימת הידע לטובת אתגרי החברה הישראלית כמו למשל, פורום המרצות והמרצים למשפטים שבתקופת ההפיכה המשטרית נתן דוגמה מרשימה למעורבות אקטיבית והשפעה על ענייני השעה, או קבוצת מרצים "למען חוקה לישראל" שהובילה כבר לפני כמה עשורים את הפעולה לקידום ותיקון הפיגומים המשטריים של מדינת ישראל ולקידום חוקה לישראל, או פורום המדענים מתחום מדעי המדינה שעשו ניטור של חקיקה אנטי דמוקרטית והנגישו את המידע החשוב הזה לציבור. צריך לאגם את כל המשאבים העיוניים והרוחניים שיש בקהילה האקדמית ולהתגייס לתיקון פני החברה הישראלית.

פרופ' מנואל טרכטנברג

האתגר הראשון זה לחשוב היטב על איך האקדמיה כגוף יכולה לתרום להתמודדות עם מה שקורה ברמה הגלובאלית. כלומר, האם להשאיר את זה לכל חוקר וחוקר, כל מוסד ומוסד, או שיש מקום לפעולה קולקטיבית?

האתגר השני הוא לחשוב מה תפקידה של האקדמיה בהתמודדות עם האתגרים המשמעותיים איתם מתמודדת מדינת ישראל כמו שיקום הצפון והדרום, בנייה מחדש וכו'. זו הזדמנות לחבור לאוכלוסיות שלא היו מחוברות לאקדמיה ויתכן שזה יעזור גם בהתמודדויות החשובות כמו בעניין האוטונומיה של מערכת ההשכלה הגבוהה.

מושב שני: מה קורה במוסדות? תובנות מתקופת החירום שבה אנו חיים: ההפיכה המשטרית, מתקפת החמאס ב-7/10 והמלחמה שבאה בעקבותיה

פרופ' מרק שטייף

פרופסור מרק שטייף משמש כרקטור אוניברסיטת תל אביב. השלים את שלושת תארו בפקולטה להנדסת חשמל בטכניון, עבד כחוקר בכיר בתחום מדעי התקשורת במעבדות המחקר של חברת T&AT בארצות הברית. מאז שנת 2002 הוא בפקולטה להנדסה של אוניברסיטת תל אביב, חבר סגל בכיר בבית הספר להנדסת חשמל שגם עמד בראשו. עבודותיו המחקריות פורסמו בכמתיים מאמרים בעיתונות מקצועית ובכנסים המובילים בתחומים שבהם הוא עוסק. כהוקרה על תרומתו המדעית הוא נבחר להיות עמית באגודת האופטיקה האמריקאית ובאגודה הבינלאומית החשובה ביותר בתחומי הנדסת חשמל.

השנה הקלנדרית האחרונה הייתה מהקשות שידעה המדינה מאז הקמתה והיא כנראה הקשה ביותר שידעה גם האקדמיה הישראלית. הקיטוב הקיצוני שהתפתח בחברה הישראלית סביב מהלכי הרפורמה המשפטית, אירועי השבעה באוקטובר וההלם שליווה אותם ועדיין מלווה אותם, סוגיית החטופים ואירועי הלחימה מייצרים אתגרים לא פשוטים גם עבור האקדמיה הישראלית ותופעות שכמותן לא הכרנו בעבר, בוודאי לא בעצימות הקיצונית שבה אנחנו חווים אותן כעת. בשיחה זו עם פרופ' אביעד הכהן, ננסה לחדד את האתגרים הללו מן הזווית של אלו שנמצאים בתפקידים ניהוליים בתוך המערכת האקדמית, ונתלבט ביחד לגבי אופני ההתמודדות האפשריים והרצויים. השיחה לא מתיימרת להציע פתרונות אלא בעיקר לדון ולשתף בדילמות בהן נתקלים אנשים שעוסקים בניהול אקדמי בעת הזאת.

פרופ' אביעד הכהן

פרופסור אביעד הכהן מכהן כנשיא המרכז האקדמי שערי מדע ומשפט. במשך כעשור כיהן כדיקן הפקולטה למשפטים במרכז. מחקרו עוסק במשפט חוקתי, משפט מנהלי ומשפט עברי. במקביל לעבודתו כמרצה למשפטים, הוא יסד את מוזאיקה, המרכז לחקר דת, חברה ומדינה. חבר בוועדה למונחי משפט של האקדמיה ללשון העברית, עמית מחקר בכיר במכון ון ליר בירושלים וחבר בפורומים נוספים. כתב מאות מאמרים, הן בבמות אקדמיות ומדעיות והן בבמות פופולריות. משנת 1997 שימש חבר במערכת הפרסום הרשמי של פסקי הדין (פד"י) של בית המשפט העליון, ומשנת 2006 שימש במשך כמה שנים כעורך הראשי. בשנת 2011 כתב את אמנת הספרייה הלאומית. במסגרת פעילותו הציבורית-משפטית היה חבר הוועדה הציבורית בנושא ניגוד עניינים של שרים וסגני שרים במשרד מבקר המדינה וחבר בוועדת האתיקה העליונה של האוניברסיטה העברית. בין השאר כיהן כחבר בוועדת פרס ישראל לספרות תורנית ופרס יד יצחק בן צבי וכחבר הוועדה לבחינת מתכונת בחינות ההסמכה לעורכי דין, שמונתה על ידי שר המשפטים.

פרופ' שטייף: מה השנה האחרונה לימדה אותך על האקדמיה הישראלית שלא ידעת בעבר גם כנשיא המכללה וגם כאזרח משכיל שצופה במערכת האקדמית בכללותה?

פרופ' הכהן: אני חושב שהשנה האחרונה או השנה וחצי האחרונות לימדו את כולנו ששום דבר לא בטוח וצריך להיאבק על עקרונות. כמובן שחצי השנה האחרונה לימדה אותנו שיעור קשה גם בחוסן

חברתי וגם באמונה בכל מיני מוסדות שאולי נתנו בהם אמון רב מדי. העיקר הוא הלקחים שנפיק מזה, לא להסתכל לעבר אלא לצפות פני עתיד. כל אחת ואחד מאיתנו שנמצא בעולם האקדמי נתקל בכל מיני שאלות, חלקן עקרוניות, חלקן פרטניות והחוכמה היא לדעת להתמודד איתן בדרך שתביא לא רק מחלוקות, ויכוחים וסכסוכים, אלא בדרך שתעצים את האקדמיה. בעיניי אחד הדברים החשובים ביותר באקדמיה הוא נושא החופש האקדמי ומתן חופש ביטוי אמיתי לכל הדעות במגבלות מסוימות.

פרופ' שטייף: למדתי כמה דברים על האקדמיה בתקופה הזאת, שבדיעבד, כמי שנמצא במערכת האקדמית כבר למעלה מעשרים שנה, הפתיעו אותי לפחות בעוצמתם אם לא בעצם קיומם. למדתי עד כמה אכפת לנו, לאנשי האקדמיה, ממה שקורה כאן במדינה. רוח ההתנדבות, אחרי השבעה באוקטובר, המחויבות האישית לערכים החשובים לאקדמיה והמחויבות האישית לתמוך ולעזור. בהקשר של השבעה באוקטובר היינו מאוחדים גם הסגל האקדמי וגם הסגל המנהלי. זה בהחלט דבר שמייחד את עם ישראל בכללותו וגם את אנשי האקדמיה. אבל גם התכונות הפחות יפות של עם ישראל לא דילגו עלינו כאן באקדמיה, וזה היה מפתיע. ציפיתי שכאנשי מדע, נדע לקיים שיח רציונלי, יותר רפקציה עצמית ומוכנות להתמודד עם טיעונים של צד שני. היה קשה להרבה אנשים להכיל גיוון בדעות בנושאים שהיו בכותרות גם בתקופת הרפורמה המשפטית וגם בתקופה האחרונה. הופתעתי לגלות מידה של יהירות וביטחון עצמי מופרז מדי בקרב הרבה אנשי סגל שמתבטאים בתחושה שאנחנו יודעים יותר טוב מהעם מה נכון בשבילו. בעיקר הפתיעה אותי מידת הלחץ מהסגל האקדמי בשלבים השונים במהלך השנה החולפת לגייס את המוסד לייצוג עמדה פוליטית בנושאים שנמצאים במחלוקת, כולל לחצים של חברי סגל בכירים, גם כאלה שניהלו את האקדמיה או חלקים בפעילות האקדמית בעבר, לחצים לגייס את המוסד במובן של להשבית אותו. למשל, לבטל בחינות כחלק ממחאה ציבורית, להתיר לחברי סגל שרוצים לצאת להפגנות, לא ללמד בזמן שהם יוצאים להפגנות ודברים שבעיניי הם לא נכונים. וכל אלו בהחלט הפתיעו אותי.

פרופ' שטייף: באיזו מידה נכון לדעתך לגייס את המוסד שאתה מנהל לטובת עמדה ודיון ציבורי או פוליטי?

פרופ' הכהן: העובדה שאנשי מדע לא תמיד מסכימים על עובדות לא מפתיעה. אנשי מדע הם קודם כל אנשים ורק אחר כך הם גם מדענים. גם העניין של חוסר ההקשבה לא מפתיע. אנחנו חיים בתרבות ישראלית שלצערנו היא תרבות אלימה מאוד, אלימות שמתבטאת גם במצב הצבאי שבו אנחנו נתונים מאז הקמת המדינה, גם באלימות בכבישים, גם באלימות בשיח וחלק מהאלימות הזאת זה חוסר הנכונות להקשיב לאחרים. הקשבה זה דבר שכולנו צריכים ללמוד, כולל גם בשאלות פוליטיות וגם בשאלות אחרות.

לשאלתך לגבי הגיוס של המוסד, אני חושב שזה חלק משאלה גדולה יותר של נושא חופש הביטוי בתוך האקדמיה, חופש ביטוי לא רק לעמדות ודעות בתחום האקדמי אלא גם להשמעת עמדות ציבוריות. אולי בגלל היותי משפטן ואדם שמלמד משפט חוקתי אני מאלה שחושבים שחופש הביטוי זה אחד הערכים המקודשים ביותר. חופש הביטוי, ולפעמים אנחנו שוכחים את זה, זה לא החירות או החוק או החופש לשמוע דברים שערבים לאוזן, אלא דווקא דברים שצורבים את הלב וצורמים את האוזניים, כפי שנאמר לא פעם גם בפסיקה של בית המשפט העליון. המשמעות של זה היא היכולת לאפשר השמעה ושמיעה של דברים בוטים וקיצוניים ודעות שלא נמצאות בקונצנזוס, ולכן זה דבר שצריך קודם כל להנחות אותנו. לאחר מכן צריכה להיות הגבלה, אבל מגבלה על חופש הביטוי צריכה להיות הריג ולא הכלל.

לגבי ההתגייסות של המוסד, מוסד כמוסד הוא אמנם אישיות משפטית שיכולה להתקשר בחוזים ולעשות כל מיני פעולות, אבל הוא לא בן אדם. לבני אדם יש דעות, למוסדות אין דעות ולא צריכות להיות להם דעות בגלל שבמוסד יש הרבה מאוד אנשים שיש להם קשת של דעות. אחת מהטענות שתמיד נשמעות היא שישנה השתקה של אנשים שהדעות שלהם לא מקובלות באקדמיה. אני לא אומר האם זה נכון או לא נכון, אבל יש חשש כזה מכיוון שלאנשים במוסד יש דעות שונות. כמו באמרה שאמרת "שני יהודים שלוש דעות" בישראל לשני אנשים יכולות להיות חמש דעות. לכן אני חושב שלא ראוי שהמוסד כמוסד ינקוט עמדה. הוא צריך לאפשר את הבעת הדעות, אפילו לקיים אירועים רשמיים שלו שיאפשרו הבעת דעות בצורה של שיח ענייני ותרבותי. ברור לי למה נעשה הניסיון לגייס את המוסדות להביע עמדה, כי זה מאוד קל 'להתחבא' מאחורי אוניברסיטה מכיוון שיש לה הרבה יותר עוצמה וכוח מאשר לכל אדם פרטי, אבל בסופו של דבר, האנשים הבוודדים הם אלה שצריכים להשמיע את הדעות לכאן ולכאן ועירוב המוסד הוא לא רצוי ולא ראוי כל עוד זה לא נוגע לשאלות אקדמיות.

כשמדובר בנושאים אקדמיים מובהקים, כמו למשל הרכב המועצה להשכלה גבוהה או מתן פרסי ישראל, סוגיות שהן סוגיות אקדמיות מובהקות, ולא דווקא בעלות גוון פוליטי, למוסד כמוסד יש לא רק יכולת להשמיע קול אלא חובה להשמיע קול.

פרופ' שטייף: אני מסכים עם דבריו לגבי חופש הביטוי. המושג של חופש הביטוי מובנה בתוך האקדמיה במידה רבה, אבל בוודאי צריך להפריד התבטאות חברי סגל, שאותה לא צריך לעצור אלא לעודד לבין המוסד שהם נמצאים בו. דיברת על זה שהמוסד צריך לאפשר שיח תרבותי שיש בו ייצוג נאה של הדעות. השאלה היא האם הצלחתם לאפשר שיח תרבותי כזה.

פרופ' הכהן: בחודשים הראשונים של המלחמה חלק גדול מההוראה אצלנו, כמו ברוב המוסדות, הייתה מרחוק וחלק מהאנשים היו מגויסים ולכן לא היו אירועים פומביים. אני יכול לדבר על שנים עברו, אז בהחלט קיימנו את הדיונים האלה ועודדנו אותם. גם לפני כל מערכת בחירות אנחנו מקפידים להביא מגוון מקשת הדעות כי אנחנו חושבים שחשוב שגם הסטודנטים ישמעו דעות שונות. לפעמים זה עולה לטונים גבוהים ולא תמיד נוח ונעים לשמוע דברים שהם לא דברים שנמצאים בקונצנזוס, ועדיין יש להם חשיבות מרובה מאוד ודיונים כאלו הם חלק מתהליך חינוכי שהינו מעבר להעברת ידע. עם זאת, חשוב מאוד ליצור את החייץ- "החומה הסינית" בין המוסד לבין האנשים שעובדים במוסד או לומדים בו. כל אדם צריך ויכול להביע את דעתו אבל הוא לא מביע את דעתו של המוסד האקדמי. זה משהו שצריך להקפיד עליו אבל לצערי אנחנו לא תמיד מקפידים עליו מספיק.

פרופ' שטייף: בוא נאתגר את הרעיון, שאנחנו כבר סיכמנו פה, לפחות בין שנינו, שהמוסד צריך להישאר מחוץ למחלוקת בעוד שחברי הסגל יכולים וצריכים להיכנס לתוך המחלוקת כאינדיבידואלים. אבל בכל זאת, בהתייחס למשל לאירועים פוליטיים היסטוריים שהתרחשו במאה שעברה, שבהם נסכים שנכון היה מצד המוסד להיכנס לתוך הפולמוס הציבורי ולהתערב בו גם כמוסד ואף לקבל החלטות, כלומר בדיוק אותם דברים שאמרנו שאסור לעשות. האם יש נקודות שבהן כן צריך לעשות דברים כאלו? מהן הנקודות האלו? איך יודעים שהגענו לנקודות האלו?

פרופ' הכהן: זה כמו שפעם נאמר בהקשר אחר לגבי פקודה בלתי חוקית בעליל: אי אפשר להגדיר אותה מראש, אבל מזהים אותה ברגע שהיא מתרחשת. אם יש סכנה אמיתית, לא אמירות של סכנה לדמוקרטיה אלא סכנה ממשית, זה מקרה קיצון שבו כל אדם בר דעת צריך להתקומם נגדם, בלי קשר לשאלה של כן אקדמיה או לא אקדמיה. כבר נאמר שהאדישים יכולים להיות גרועים יותר ממשפטי הפעולה, לעמוד מנגד ולא לנקוט עמדה גרוע מהמעשים עצמם. אנחנו מדברים פה על מצבי קיצון

ואנחנו צריכים להיזהר בזה, מכיוון שאם אנחנו נמצא כל דבר קטן שהוא 'קץ' ההשכלה הגבוהה' אז כשיגיעו סכנות גדולות באמת אף אחד לא יאמין לנו.

אין פתרון בית ספר או נייר לקמוס לפיו אפשר להחליט שזו הנקודה שבה צריך לנקוט עמדה, אבל יש מצבים שבהם 95% או 99% מהאנשים יחשבו שזה מצב שמצריך להתערב. אלה הם מצבי קיצון. צריך לזכור שאנשים הספידו את הדמוקרטיה הישראלית פעמים רבות ובכל פעם היא קמה מחדש. אין לזלזל בסכנות ובמאבקים שצריך לעשות, אבל יש להיזהר גם באמירות וגם בהגדרת הקו האדום. לא כל דבר זה קו אדום.

פרופ' שטייף: אני לא בטוח שבמצבים מהסוג שאנחנו מדברים עליהם פשוט לזהות מתי עוברים את הקו האדום. שכשמגיעים לקו האדום לא תמיד יודעים שהגענו אליו. לא בטוח שיש אפשרות לזהות את זה בדיעבד, ולכן לא בטוח שזה לא נכון לחשוב על זה מראש, כלומר, להגדיר מראש את המאפיינים שמגדירים מציאות שבה מוסד צריך לפעול כמוסד. יש את האספקט הטרוויאלי, סוגיות שנוגעות ישירות לחופש האקדמי או לפעילות האקדמית בהחלט מצדיקות התערבות ונקיטה בצעדים מוסדיים. במצבים אחרים לא בטוח שכשמגיעים לנקודה שהיא קו אדום אנחנו יודעים שאנחנו שם אם אנחנו לא מגדירים אותה מראש.

מצד שני, לא בטוח שאני יודע איך להגדיר נקודה כזו. יש סיטואציות קיצוניות שיוצעים עד כמה הן קיצוניות, אבל התשובה לשאלה הזו אינה פשוטה.

פרופ' הכהן: אני מסכים לחלוטין שזה לא פשוט, אבל זה שזה לא פשוט לא אומר שאנחנו צריכים לומר "קיצוני" על כל דבר. אין ספק שזאת שאלה מורכבת ובזה אנחנו מסכימים לחלוטין, בוודאי שלא נוכל תמיד לזהות את הנקודה. צריך להיזהר משרטוט של יותר מידי נקודות כי אז אם באמת תגיע נקודת האל חזור אנשים כבר יאבדו את הכוחות והאנרגיות שלהם. אין פה פתרונות קסם. אני בהחלט מסכים איתך שזו סוגיה לא פשוטה.

פרופ' שטייף: אני רוצה שנשוחח באופן ממוקד יותר על הציבור והאופן שבו הציבור רואה את האוניברסיטאות מהצד של אירועי השבעה באוקטובר והמלחמה שבאה בעקבותיה. כמובן שההלם של המלחמה תקף את כולנו. באוניברסיטת תל אביב קיימנו שיח בין כל הדיקנים כבר בשעות הבוקר של יום שבת והחלטנו, בעצת הדיקנט לסטודנטים, לפתוח קו חם לכל האזרחים לא רק לסטודנטים ולנסות להציע סיוע במקומות שאנחנו יכולים להציע סיוע. כולנו התגייסנו לעניין הזה, חברי סגל נסעו לקטוף עגבניות, והיינו אולי מהראשונים שהסתובבו בדרום כדי לראות איך אפשר לעזור במקומות שבהם המדינה לא ידעה לעזור באותם רגעים. מבחינת הפעילות האקדמית, רוב הפעילות המקצועית שלי באותם ימים, שבועות וחודשים סבה סביב איך מכילים את האירוע הזה מבלי לפגוע בחיילי המילואים. דחינו את הסמסטר בהרבה מאמץ עד כמה שיכולנו לדחות אותו, וכשהתחלנו אותו זה היה כבר בשלב שאם לא היינו מתחילים אותו בסכנה של לאבד את השנה. עשינו מאמץ אדיר גם כלפי המילואימניקים עצמם, כתבנו מתווים, היינו בקשר עם נציגים שלהם, עשינו באמת מעל ומעבר. ובכל זאת, כשאני מסתכל על מה שקורה בציבור, מבחינתו אנחנו 'האוניברסיטה', מגדל השן, אלו שלא מבינים מה קורה, לא יודעים מה זה מלחמה, לא יודעים מה זה מילואים. זה לא חשוב איפה אנחנו נמצאים אישית ומה עשינו בעברינו ובהווה שלנו, מבחינת הציבור אנחנו לא יודעים מה קורה במדינה ולא מבינים. התחילו להופיע כל מיני אנשים שמייצגים את המילואימניקים לפנינו. לדוגמה, קצין מילואים ראשי הגיע להסביר לנו מה אנחנו צריכים לעשות כדי לשמור על אנשי המילואים שלנו. הרחוב הזדהה איתו, לא איתנו. ההתערבות האחרונה שהיוותה את שיא האירועים הייתה כשקצין מילואים

ראשי יחד עם ראש ועדת חינוך פתחו בהליך חקיקה שבו הם נכנסים ממש לתוך החצר שלנו ורוצים להגדיר לנו בדיוק אילו קורסים, כמה קורסים, כמה פטורים, דברים שלא יעלו על הדעת, המהווים פגיעה עמוקה בחופש האקדמי. מצאנו את עצמנו מקיימים משא ומתן עם קצין מילואים ראשי ועם יו"ר אגודת הסטודנטים הארצית על אילו הקלות והנחות אנחנו עושים תחת איום של חקיקה, ובכל התהליך הזה בו פירקו את החופש האקדמי שלנו באופן עמוק, תוך חדירה לתוך המרחב שבו אנחנו צריכים לפעול, הציבור לא היה איתנו. מכל הסקרים עולה שהציבור היה בצד השני. זה בוודאי לקח שאנחנו חייבים להפנים אותו ולהפוך אותו למהלכים מעשיים כבר בתקופה הקרובה. אני תוהה, מה אתה חושב על כך, ובאיזה אופן אתה חושב שצריך לגשת למלאכה הזאת?

פרופ' הכהן: זו לא רק תמונה שראינו אותה בחצי השנה האחרונה או בשנה וחצי האחרונות אלא תמונה שאנחנו רואים אותה כבר הרבה מאוד שנים. אני חושב שחלק מזה נובע מאי ידיעת העובדות ברמה קיצונית. אנשים לא מודעים לתרומה של חברי הסגל עצמם למלחמה, חלק מהם משרתים בקוויים הראשונים. זה נובע גם מהסתה נגד האוניברסיטאות, אבל כאן חשוב גם להכות על חטא. יש לנו כאקדמיה תדמית, שנקנתה אולי גם ב"אשמה" שלנו שהיא תדמית של אליטה. שכשמדברים על 'מגדל השן' מדברים על העילית או על האליטה. אין ספק שהשכלה גבוהה בכלל היא אליטה במדינת ישראל. 350,00 סטודנטים הם עדיין חלק קטן מהאוכלוסייה וגם צריך לשים לב לפרסה של רוב המוסדות. יש הבדל בין האוניברסיטאות למכללות, האוניברסיטאות נתפסות כמוסדות יותר אליטיסטים מאשר חלק מהמכללות. יש פה בעיה אמיתית אבל היא לא בעיה חדשה.

אפשר לעשות מעשים שיחברו יותר את האקדמיה לציבור. אני חושב שלאנשי אקדמיה מעבר לתפקיד העיקרי שלהם שהוא לחקור ולהורות, צריך להיות קשר עם הציבור. יש לנו תפקיד אמיתי להיות חלק מהערבות ההדדית. המעשים האלה יכולים להיות בהתנדבות בכל מיני מיזמים שהם לא בהכרח אקדמיים. יש לאנשי אקדמיה הרבה מאוד מה לתרום. לדוגמה, היה בזמנו מיזם במשפטים שבמסגרתו הלכו פרופסורים למשפטים ללמד בבתי ספר יסודיים בשיעורי אזרחות. אני חושב שזה שירות חשוב מאוד. אפשר לעשות את זה בכל תחום וזה ינמיך את החיץ והנתק בין הציבור לבין האקדמיה.

פרופ' שטייף: בצד הזה של חיבור עם הציבור יש הרבה דברים שצריך לנסות לעשות, אבל יש גם דברים שכדאי לא לעשות. הגישה של 'אנחנו צריכים לחנך את הציבור' או הגישה ש'האור' נמצא אצלנו ואנחנו צריכים לתת אותו לציבור, זו גישה המתעמתת עם חלקים גדולים של הציבוריות הישראלית ועם מי שמייצג אותם בכנסת. זו גישה שהיא לא בהכרח משרתת אותנו היטב.

שאלות מהקהל

פרופ' צחי בירק

שתי הערות:

1. בהקשר של אדישות: זו הערה קריטית. אנשים חושבים מדירים את עצמם מנגיעה בעניינים פוליטיים ומשאירים את המדינה בידי אנשים מסוג אחר (להבדיל מאנשים עם דעות אחרות) וזה יגמר ברע.
2. חשוב לא לבלבל בין חופש ביטוי לחוסר ערכים. למשל אמירת אמת עובדתית היא ערך קדוש באקדמיה ואסור להגיד "כל אחד והאמת שלו". יש גבולות ואם חוצים אותם אין לאקדמיה ערך.

פרופ' רחל ארהרד

המלחמה יוצרת אדוות רבות שיילוו אותנו שנים רבות ואנחנו מצולקים מאוד. אחד ההיבטים הקריטיים שכרגע נדחק מפאת העיסוק בסוגיות אחרות הוא יחסי יהודים עם ערבים אזרחי ישראל. אני מזמינה אותנו, אנשי האקדמיה, להתבונן באוכלוסייה שהיא מספרית מאוד קטנה, אבל אנחנו כאנשי אקדמיה, יודעים שלפעמים תא קטן או גן אחד משפיע על כל התמונה. אני מתכוונת לחברי הסגל, אזרחי מדינת ישראל מהחברה הערבית. ככל הידוע לי מנתוני המל"ג בכל האוניברסיטאות בישראל יש למעלה מ-6,000 חברי סגל במסלול המחקרי באוניברסיטאות, שמתוכם יש סך הכל כ-140 חברי סגל ערבים, שיעור מאוד נמוך. בצעתי מחקר עם שתי קולגות מאוניברסיטת בן גוריון, ד"ר מהא כרכבי סבאח ופרופ' סראב אבורביעה-קוידר על חברי סגל מהחברה הערבית. החוויה שלהם היא של הצנזורה הפנימית, ניכור ודרישה מפורשת לגינאי והוכחת נאמנות בלתי פוסקת. אנחנו דואגים מה יקרה באקדמיה אם חברי הסגל היהודים יבדקו אפשרויות בחו"ל כאשר חברי הסגל הערבים כבר בודקים אפשרויות כאלו היום משום שבמצב שהם נקלעו אליו, הם לא מוציאים את מקומם.

פרופ' שמעון ינקלביץ'

זה נשמע גם מסוף דבריו של מנואל וגם מדברייך כאילו אין מודעות לדבר וכאילו לא נעשה שום דבר. צריך להמשיך עוד הרבה לעשות, אבל גם נעשו דברים. יש קשיים לא פשוטים בעשייה הזאת, כולל השאלה האם האקדמיה בישראל והאם המוסדות האקדמיים במדינת ישראל צריכים או לא צריכים להגיב לכל מיני אספקטים פוליטיים שקשורים בעניין.

מר שמואל ירושלמי

האם זה תמיד רע כאשר מדינה מתערבת בחופש האקדמי באוניברסיטאות? היו מקרים רבים אחרי השבעה באוקטובר בהם חלק מאנשי האקדמיה הכחישו לגמרי את עצם קיומו של הטבח או הכחישו אחד מהאלמנטים של הטבח כמו מעשי אונס. אולי דווקא במקרים כאלה צריך שהמדינה תתערב בחופש אקדמי ותמנע התבטאויות מהסוג הזה, שאין שום דבר משותף בינן לבין חופש אקדמיה אמיתי?

פרופ' יאסר עואד

החברה הערבית עוברת תהליכים ראשוניים אדירים. רבים מהחברה היהודית לא מכירים את זה ולא מודעים לזה. אנחנו לא רק בין הפטיש לסדן אלא הרבה יותר גרוע, גם בגלל האלימות שנמצאת בחברה הערבית. קשה לפעמים לדבר בתוך החברה הערבית, יש גורמים מאוד עוינים בתוך החברה והחברה מדממת בנושא הזה. בנוסף, אני צריך להתגונן גם כלפי הרוב והגמוניה של הרוב, שצריך להראות להם שאני ישראלי ואני לא מסתיר שום דבר. אני ישראלי, ערבי, פלסטיני אולי בסוף, אבל חשוב להבין שאני חלק מהמדינה הזו ואני רוצה לבנות את המדינה הזו. צריך לדעת איך לטפח את השינוי התפיסתי הזה שקיים בחברה הערבית.

אני חושב שהאקדמיה בישראל אמורה להיות המוסד הראשון והמוביל בכל מה שקשור לשותפות הזו. זה לא דו-קיום, זו אמורה להיות שותפות. אני כל הזמן עושה את כל מה שאני יכול כדי להיות חלק, שותף, כמו כל אחד, כמו כל אזרח במדינת ישראל, אבל לפעמים יש קרעים והגדול מבניהם זה חוק הלאום. במבחן התוצאה כבר 70 שנה הממשלות מנסות כל הזמן לסגור פערים, אבל בכל פעם שקורה משהו במדינה מיד מעבירים את החברה הערבית לחצר האחורית עד אשר יעבור זעם, למרות אנחנו אמורים להיות חלק מהפתרון, אנחנו יכולים לעזור בפתרון, אנחנו לא בעיה. השאלה היא, למה אין

מנגנון סיסטמתי שיעזור לאקדמיה להסתכל על המיעוט הזה שמתגונן כל הזמן ולהביא אותו למרכז הבמה לתוך העשייה. הפוטנציאל קיים והשינויים בחברה הערבית מתחוללים והאקדמיה בישראל יכולה לעשות השינוי או לפחות להשמיע קול ולשמור את הנושא הזה כל הזמן באג'נדה.

תגובת חברי וחברות הפאנל

פרופ' מירי ימיני

1. אני רוצה לטעון שחינוך, וזה מה שאנחנו עושים, הוא פוליטי. לדוגמה החלטה האם לקדם סטודנטים שהם דור ראשון להשכלה גבוהה, או האם לשאוף לשוויון מגדרי באקדמיה הן החלטות פוליטיות, וכך גם ההחלטות שקשורות להתייחסות להפיכה המשטרית. בעיניי אנחנו לא רק צריכים אלא מוכרחים להשמיע קול גם כיחידים וגם כמוסדות.
2. צריך להדגיש את הנושא הבינלאומי שהוא לב העשייה שלנו, ולכן אנחנו חייבים לפעול בנושא הזה כדי להקטין את הנזקים, כי הנזקים נוצרים ומתרחבים בצורה אקספוננציאלית ואחר כך יהיה קשה לסגור אותם. גם המוסדות וגם הרגולטור צריכים להתייחס לזה.

עו"ד דינה זילבר

רציתי להתייחס לדברים של עמיתי פרופ' שטייף ופרופ' הכהן:

1. במצבי קיצון, החורגים בעליל מוויכוח רגיל המאפשר הכלה של דעות שונות שמתקיימות בשגרה על הרצף הלגיטימי, כשמדובר באיום ממשי על אפשרותה של הדמוקרטיה לשרוד ככזו, וכשעצם היותה מעורער ומאותגר, הדמוקרטיה הופכת להיות דמוקרטיה מתגוננת. במצב כזה, בו הגבול נחצה ומדובר באיום ממשי על המשך התקיימותה של הדמוקרטיה ככזו, התייחסות סימטרית לדעות ששומטות את פיגומי הדמוקרטיה כ"עוד עמדה לגיטימית בוויכוח" היא רלטיביזם שאין לו מקום (כמו אם היו מאפשרים קיום דיון אקדמי ניכוח בשאלה "אנטישמיות – בעד ונגד", דבר שהוא אבסורדי. אנחנו לא קבלנו את זה, ובצדק לא קבלנו את זה, שנשיאות אוניברסיטאות מובילות – הרווארד ו MIT - אפשרו הצגת "עמדות" שחורגות לחלוטין מקשת העמדות על הרצף הלגיטימי, ונכשלו קשות בטיפול האקדמי בעניין). יש מצבים וגם עיתוי, בהם אין מקום לפסאודו-סימטריה מלאכותית בין תומכי הדמוקרטיה למתנגדיה באשר "הסימטריה" מייצרת עיוות ולגיטימציה לעמדות המערערות את עצם הקיום כדמוקרטיה במצב כזה.
2. בקשר לעניין של חתימה על עצומות, בהקשרים שיש בהם משמעות לערך המוסף הפרופסיונלי, אני חושבת שלעניין של התואר יש חשיבות. כמובן שזכות הבחירה נתונה לכולם, כל האנשים קולם שווה בקלפי, אבל כשיש עצומות של מאות מומחיות ומומחים, עצומה של כלכלנים, של משפטנים, של חוקרי מדעי המדינה, של היסטוריונים, של חתני וכלות פרס ישראל, של זוכי פרס נובל, של יוצרים ואנשי תרבות - שמתריעים ועומדים בשער וזועקים כנגד דבר מסוים, יש חשיבות למומחיות. כשכלכלנים אומרים על מהלך מסוים שהוא יביא לקריסה כלכלית של ישראל או לפגיעה בדירוג, יש חשיבות למומחיות שלהם. אותו דבר כשההיסטוריונים מתריעים מפני השפעות של מהלך משטרי מסוים על דמותה של חברה בראי הלקחים ההיסטוריים המוכרים להם מחברות אחרות. בזה שמוחקים את התואר "פרופסור" או מוחקים את המומחיות, מוחקים את המקצוענות. זה דבר לא נכון, כי בהחלט יש קשר בין המומחיות של האנשים האלה לבין ההיגד המהותי שלהם. בצדק אנחנו נותנים כבוד למומחיות. אני חושבת שאנחנו כגורמים פרופסיונליים שמכבדים פרופסיונליות

צריכים לכבד את הערך המוסף של הפרופסיונליות גם בהקשר של הזעקה הציבורית או ההתנגדות הציבורית כשהיא מושמעת, ודאי בהקשרי קיצון כמו זה שאנחנו שרויים בו.

פרופ' אביעד הכהן

צריך לזכור שיש מיליונים שלא יצאו לרחובות ואין לדעת מה הדעות שלהם. אחד מהדברים שלימדו אותנו בפקולטה למשפטים בנושא של חופש הביטוי הוא שהאמת מתבררת דווקא מתוך מאבק בשוק הדעות. לומר שיש נושאים שברור שהאמת היא רק אצלנו וכל האחרים טועים זה דבר שהוא מאוד מסוכן. הדימוי של אנשי האקדמיה מוטה מאוד לצד פוליטי אחד, בין אם אני מסכים איתו ובין אם לא, ואני חושב שזה חלק מהבעיה. דובר פה על ניתוק של האקדמיה מהעם, וזה חלק מהבעיה שאנחנו לא מאפשרים דעות אחרות אם אנחנו בטוחים שכל האמת נמצאת אצלנו. אסור לנו לנהוג ככה, זאת טעות גם במישור הערכי וגם המישור הטקטי.

פרופ' מרק שטייף

להציג את נושא הפרופסיונליזם בהקשר הזה זה לגיטימי, אבל יש הבדל בין מקצועיות בתחום המתמטיקה או הפיזיקה למקצועיות בתחום הכלכלה או בתחום המשפט, במיוחד באירועים מהסוג שמדובר בהם כאן. ההסתכלות על אותם אנשים שיצאו לרחובות היא חשובה, מובילי מערכות לשעבר שמתריעים זה בהחלט דבר חשוב, אבל יש קושי להגיע מזה למסקנה שהאמת נמצאת בצד המסוים הזה ובצד השני אין אמת ואין טעם להקשיב לטיעונו. זו לא קבוצה של אנשים שאומרים שכדור הארץ הוא שטוח שאפשר להתעלם מהם. יש פה דיון שהוא נוקב וקשה לכל הצדדים. להגיד שמי שחושב אחרת זה הכל דברי הבל ואין מה להקשיב להם, זה לא דיון בכלל. אני חושב שחלק מהבעיה זה מצב שבו אנשים מדברים רק עם הקבוצה שתומכת בהם, מפגינים ברחובות וזה לא פותר בעיות. אני לא מזדהה עם האמירה שמוסדות אקדמיים ינקטו עמדה מפורשת בסיטואציה.

פרופ' אביעד הכהן

צריך להבדיל בין הכחשת עובדות לבין דעות. עובדות, כפי שנאמר מקודם כדור הארץ הוא עגול, לא שטוח. זו עובדה, זה דבר שאי אפשר להתווכח עליו. אבל גם מי שטוען שכדור הארץ הוא לא עגול, חשוב להשמיע את הדעה שלו, מכיוון שאם אנחנו נמנע ממנו להשמיע את הדעה, הדעה הזאת לא תיעלם. כבר אמר קהלת החכם באדם "אין אדם שליט ברוח לכלוא את הרוח". ובהקשר הזה אני אצטט דברים שמיוחסים לוולטר, המשפט המפורסם "אני לא מסכים עם אף מילה שאתה אומר, אבל אני אגן על זכותך לומר אותה." חשוב שהוויכוח הזה יהיה באמת בשוק הדעות ולא בהליכים משמעותיים באוניברסיטה. גם אם מישהו מכחיש מעשים שכולם יודעים שהם עובדות, זה שנמנע ממנו לומר אותם רק יביא אותו לומר אותם בפורומים אחרים.

הוויכוח צריך להתנהל בשני תנאים: התנאי האחד הוא שהוא מבוסס על עובדות ולא על השערות. התנאי השני זה באמת שאופן ניהול הוויכוח יהיה באורך רוח מתוך רצון להקשיב ולא רק מתוך רצון לדבר, לנהל את השיח כמו בני תרבות. אם מנהלים שיח עם שני התנאים האלה אפשר לחיות עם כל דעה, גם עם דעות מופרכות. לא במקרה יש אנשים שהתנגדו לכל החוקים שעושים הכחשת שואה, כי אם נמנע ממכחישי שואה להביע דעה באמצעות חוק או עונש, זה לא ימנע מהם לחשוב מה שהם חושבים ולהפיץ את הדעות הפסולות שלהם.

פרופ' מנואל טרכטנברג

להבדיל מנושאים אחרים בהם האקדמיה נתונה למתקפה חיצונית, הנושא הזה הוא בתוך האקדמיה ובתוך המוסדות. היכולת שלנו כאן לעשות ולהשפיע ולחולל שינוי היא הרבה יותר גדולה מאשר בהקשרים אחרים, שהם חיצוניים לנו. מה זאת אומרת לעשות? קודם כל לפתוח שערים. גם אם נעשו דברים כמו במהלך גדול של הרחבת הכניסה של סטודנטיות וסטודנטים מהחברה הערבית להשכלה גבוהה גם במקצועות ה-STEM וכו', יש עוד הרבה מה לעשות. רחל ארהרד הזכירה את מספר נשות ואנשי הסגל הערבים, זו באמת תעודת עניות לאוניברסיטאות. גם אם האוניברסיטאות תופסות את עצמן כמריטוקרטיות צרופה יש הרבה מה לעשות, גם כשמדובר בקריטריונים של איכות. אנחנו לא יכולים לפטור את עצמנו על ידי כך שנתלה את הכול בפורמליסטיקה. אני חושב שהאקדמיה צריכה להיות המקום שהוא עמוד האש לפני המחנה ולתת ביטוי לשינויים אדירים בתוך החברה הערבית ולאנשים שרוצים להיות חלק.

אני רוצה להגיד שמיעוטים בכל מקום בעולם הם הנפגעים בעתות משבר, בין אם זה משבר כלכלי או משבר פוליטי או משבר ביטחוני. יש לנו היסטוריה ארוכה כיהודים, תמיד היינו שעיר לעזאזל בכל מקום, ובפרט בעתות משבר. כרגע יש מיעוט גדול במדינת ישראל והוא סובל יותר ממה שאנחנו סובלים כנשות ואנשי אקדמיה בעת משבר. זה בידינו לעשות, לא רק כדי למזער את הפגיעה, אלא גם כדי להראות דרך.

כנס שני

קולה של האקדמיה - אתגרים וגבולות

הכנס התקיים ב-10.6.2024

סיכמה וערכה: אושרת כץ שחם

תמצית

המפגש השני בסדרת 'הגנה על האקדמיה וערכיה בתקופות חירום ומשבר' עסק בשאלות הנוגעות לתפקיד האקדמיה בהבעת עמדות בנושאים שונים, במיוחד בזמנים קריטיים.

חלקו הראשון של הדיון עסק בשאלה האם על האקדמיה להשמיע קולה ולנקוט עמדה בנושאים קריטיים.

פרופ' אריאל פורת דיבר על הציפיה מהאקדמיה להתבטא גם בנושאים שנויים במחלוקת בשגרה ובחירום, במיוחד כאשר אלו נוגעים לערכים הקשורים ישירות לאקדמיה כמו חופש אקדמי.

פרופ' יפעת ביטון טענה שעל האקדמיה להיזהר כשהיא מתבטאת בנושאים שאינם קשורים אליה ישירות כדי להימנע מזיהוי עם צד אחד במשברים חברתיים.

עוד עלה מהדיון בין פרופ' אריאל פורת לפרופ' יפעת ביטון שעל המוסד האקדמי לוודא שקול האקדמיה מייצג את מגוון הדעות בקהילה האקדמית ולא רק את דעת ההנהלה, להתמקד בתהליך שכנוע פתוח ולא כפייה תוך התחשבות בדעות הסטודנטים. הומלץ להקפיד לשקול בטרם נקיטת עמדה את יעילותה ומוסריותה כדי לשמור על ערך האקדמיה.

בחלק השני של הדיון שכלל דיון ובמה פתוחה התייחסו המשתתפים לנושאים כמו שמירה על זכויות אדם ודמוקרטיה, והבחינו בין סוגים שונים של השמעת קול אקדמי:

- השמעת קול בנושאים הקשורים לעצמאות וחופש אקדמי: האקדמיה צריכה להצהיר על עמדות בנוגע לחופש הפעולה והביטוי האקדמי, גם בשגרה וגם במשבר.
- השמעת קול התחומי מומחיות ומקצועיות: יש צורך שהאקדמיה תבטא את מומחיותה בתחומים כמו משפט ומדעי המדינה, כדי למנוע ממצב שבו מומחיות חשובה נותרת בלתי מנוצלת.
- "אקטיביזם חכם": בכל נושא אחר, יש לבחון באופן ספציפי את הצורך בהבעת קול אקדמי בהתאם למומחיות האקדמיה.

פרופ' ביטון ופרופ' פורת הסכימו כי יש להבחין בקווים אדומים לחופש האקדמי, במיוחד בהקשרים הנוגעים להסתה ופגיעה בלגיטימיות של מדינת ישראל. כמו כן, הודגשו אתגרים בתקשורת עם הציבור ובשיח המתקיים באקדמיה, במיוחד בהתמודדות עם פערים תדמיתיים ופגיעה אפשרית באוכלוסיות מוחלשות כמו סטודנטים. ות ומרצים. ות מהחברה הערבית. המסקנות לפעולה כללו את הצורך בשמירה על פלורליזם מחשבתי, הגנה על זכויות אדם והבעת עמדות האקדמיה בנושאים קריטיים בצורה שקולה ויעילה.

המפגש התקיים יום ביום שלישי, ה- 16.4.24 בשעה 17:00-19:00 | בזום

תוכנית המפגש:

ברכות ודברי פתיחה:

ד"ר ורד אריאל נהרי, מנכ"לית "בשער"

פרופ' שמעון ינקלביץ, יו"ר פורום השכלה גבוהה, "בשער"

יו"ר ומנחה: מר אורן נהרי, עיתונאי, פרשן לנושאי חוץ ומחבר ספרי עיון

בהשתתפות (סדר א-ב):

פרופ' יפעת ביטון, נשיאת המכללה האקדמית אחוה, יו"ר ועד ראשי המכללות (ור"מ), משפטנית בכירה

ומומחית לשוויון, פרופ' אריאל פורת, נשיא אוניברסיטת תל אביב

חלק ראשון :

האם על האקדמיה להשמיע קולה ולנקוט עמדה בנושאים קריטיים העומדים בפני הציבור

והחברה בישראל, ומה הגבולות

חלק שני:

דין ובמה פתוחה לקהל

ד"ר ורד אריאל-נהרי, בוגרת אוניברסיטת תל אביב במדעי המדינה, מוסמכת האוניברסיטה בספרות ובעלת תואר דוקטור מהחוג לספרות עברית באוניברסיטת תל-אביב. בנוסף, היא בעלת תואר מוסמך במנהל עסקים.

על הכנס הנוכחי: אירועי השבעה באוקטובר והמלחמה שפרצה בעקבותיהם הביאו לשטף של נושאים מהותיים שעולים על סדר היום הציבורי בקצב מסחרר, מאיימים על החברה ולכידותה, על צביון המדינה, ביטחונה, יחסי החוץ שלה ועל האקדמיה. נושאים אלו משפיעים ישירות ובעקיפין על כל אחד ואחת מאיתנו. בהקשר זה, אנחנו מבקשים להעלות את שאלת קולה של האקדמיה מול אתגרי הזמן, ש לכאורה אינם נוגעים בהכרח ישירות לאקדמיה. גם אנחנו ב'בשער' התלבטנו ומתלבטים בשאלה הזאת ובמקומו של 'בשער' לנקוט עמדה כארגון בנושאים שאינם נוגעים לאקדמיה ישירות כשלעצמם. אחרי השבעה באוקטובר, למשל, ראינו הרבה מוסדות אקדמיים, מכוני מחקר וארגונים שונים ברחבי העולם שהתבטאו בהקשר המלחמה ובאתר 'בשער' יש עמוד מיוחד שמוקיר מוסדות אקדמיים בעולם שתמכו ותומכים בישראל בתקופת המלחמה. יש מוסדות שהזדעזענו מהתגובות שלהם ואנחנו כ'בשער' הגבנו וכתבנו להם על כך. יש מוסדות שהתאכזבו מהם על שתיקתם או על המינוחיות והזהירות של ההתייחסות שלהם, ויש ביניהם שטענו שזה לא מתפקידם כלל והם רוצים לשמור על ניטרליות.

על 'בשער': קהילת 'בשער' מונה מעל 2,000 נשות ואנשי סגל אקדמי, ביניהם כלות וחתני פרס נובל ופרס ישראל, נשיאים ורקטורים לשעבר מכל סוגי המוסדות להשכלה גבוהה, אוניברסיטאות ומכללות. אנחנו פועלים מתוך מחויבות גדולה למען החברה בישראל בשני ערוצים עיקריים. בתחום האקדמי הציבורי חשוב להזכיר את היוזמה החדשה, [מדריך לקשרי מדע אחרי השבעה באוקטובר](#), לחוקרות ולחוקרים מישראל בעבודה מול חו"ל. המדריך הוא מדריך חי המתעדכן כל הזמן במידע שנאסף מהשטח. אתם מוזמנים לשתף אותו או עליו כדי שנעשיר אותו לטובת הקהילה האקדמית. פעילות נוספת היא בתחום החינוכי: 'בשער' מנגישים ידע מדעי, בעיקר לפריפריה, לתלמידים, לצוותי הוראה ולקהל הרחב. בהקשר מצב החירום הנוכחי, הארגון מפעיל מיזם בתחום החינוך לסיוע בקהילות שפוננו מבתיים.

בהזדמנות זו, אנחנו שמחים לברך את חבר בשער, פרופ' עמי וולנסקי, על פרסום ספרו 'מדיניות ההשכלה הגבוהה של ישראל, 2000 עד 2023: פוליטיזציה, מדע וחברה' שיצא לאור בימים אלה בהוצאת מאגנס. בספריו, עמי מתעד פרקים חשובים בהתפתחות מערכת ההשכלה הגבוהה בישראל במבט ביקורתי. פעילות פורום ההשכלה הגבוהה של 'בשער' משיקה לנושאים האלה, ואנחנו נשמח להקדיש בעתיד מפגש לספר.

פרופ' שמעון ינקלביץ

שמעון ינקלביץ הוא פרופסור לפיזיקה מאוניברסיטת תל אביב. הוא שימש בתפקידי ראש בית הספר לפיזיקה, סגן רקטור ורקטור אוניברסיטת תל אביב והיה חבר בוועדה לתכנון ולתקצוב של המועצה להשכלה גבוהה. כרקטור אוניברסיטת תל אביב הוא הקים את אוניברסיטת תל אביב לנוער ועמד בראשה במשך כעשרים שנה. על הפעילות הזו הוא זכה באות הנשיא של אוניברסיטת תל אביב. על עבודתו המדעית זכה בפרס הומבולט על שם ליסה מייטנר ובפרס ויצמן למדעים מדויקים. הוא שהה שנים רבות בחול במוסדות מובילים כמו סטנפורד, פרינסטון והמרכז האירופי Cern.

הפורום להשכלה גבוהה של עמותת בשער, אקדמיה למען החברה בישראל, מוסד שמואל נאמן למחקר מדיניות לאומית, הוא הפלטפורמה לדינוני עומק בסוגיות יסוד, מדיניות, ערכים, סיכונים ואתגרים של ההשכלה הגבוהה מול החברה והממשלה. במסגרת זו אנו מקיימים מפגשים, מציפים קשיים ואתגרים ובוחנים דרכים להתמודדות איתם.

המפגש היום הוא השני בסדרת 'הגנה על האקדמיה וערכיה בתקופות חירום ומשבר' ויעסוק בנושא 'קולה של האקדמיה, אתגרים וגבולות'. אנו נמצאים בתקופה מתמשכת של חירום ומשברים קשים: מגיפת הקורונה, ההפיכה החוקתית-משפטית-משטרית, קיטוב חברתי, מתקפת הטרור האכזרית של החמאס והמלחמה שבאה בעקבותיה בדרום ובצפון. המשברים מעוררים מחלוקות עמוקות ונוקבות שמאתגרות את החברה ואת חוסנה ומעלים שאלות יסוד. על רקע זה, נשאלת השאלה האם האקדמיה יכולה או צריכה להשמיע את קולה בנושאים מרכזיים המעסיקים את הציבור הישראלי ולנקוט עמדה? אם כן, האם יש גבולות להשמעת קול זה ומה הם? ערכי האקדמיה קשורים בחווקה לערכים פולרליסטיים, ליברלים ודמוקרטיים. האם זה מחייב את האקדמיה להידרש לנושאים אלו גם אם אינם קשורים ישירות אליה? בנושאים השייכים לערכי הליבה של האקדמיה מוסכם שחובה על המוסדות האקדמיים להשמיע קול ולעמוד על המשמר, למרות שזה לא תמיד קורה, ועל כך דנו במפגשים קודמים. השאלה מורכבת יותר כאשר מדובר בנושאים שאינם קשורים ישירות לאקדמיה ושאלוי יש להם נגיעה פוליטית: האם למוסד להשכלה גבוהה יש מקום ומעמד ייחודי להשמעת קולו? האם תפקידו רק בהוראה ומחקר או גם בקידום והקניית הערכים והאתוס לחברה כולה? האם ראוי שקולה של האקדמיה יישמע ביחס למשבר ההומניטרי בעזה, למדיניות הממשלה ולהתבטאות שרים ונושאים דומים, נושאים שדוחפים חלק ניכר מהאקדמיה הליברלית בעולם, אקדמיה שאינה בהכרח אנטישמית או אנטי-ישראלית עיוורת, לתמוך בחרם אקדמי? האם האקדמיה צריכה להגיב לנושאים עכשוויים כמו החטופים והעקורים? ההשתתפות בנטל? ההשתמטות מגיוס? הרפורמה המשפטית? האם ראוי שהאקדמיה תגיב בנושאים שבמחלוקת קשה גם כאשר חברות וחברי הסגל אינם בהסכמה מלאה? האם רק במקרה קיצון של משבר רשאית או צריכה האקדמיה להגיב בנושאי מדיניות וחברה או גם בימי שגרה בנושאים כמו הדתה והפרדה מגדרית?

השאלה בה נתמקד היא ביחס למוסדות האקדמיים והגופים הרגולטוריים שלהם וכן במנגנוני קבלת ההחלטות בנושאים אלו. נרצה להבין את האילוצים המונעים לעיתים מהמוסדות להשמיע את קולם בנושאים שונים או מקשים עליהם. אין כוונה לקבל בהכרח הלכה פסוקה בנושא מורכב זה, אלא להציף ולבחון אותו ואת מורכבותו.

תודה לעיתונאי ופובליציסט אורן נהרי, שהסכים להנחות בהתנדבות מפגש לא פשוט זה, לפרופ' יפעת ביטון, נשיאת מכללת אחווה ויו"ר ור"ם, ולפרופ' אריאל פורת, נשיא אוניברסיטת תל אביב, שהסכימו להשתתף במפגש חשוב זה. תודה גם לחברי ועדת ההיגוי של הפורום להשכלה גבוהה, ובפרט לפרופ'

שמעון מרום, מנהל מוסד שמואל נאמן, ולפרופ' חגית מסר-ירון, יו"ר 'בשער', על הזמן, המאמץ והחשיבה לארגון מפגש זה, וכמובן לד"ר ורד אריאל-נהרי.

חלק ראשון : האם על האקדמיה להשמיע קולה ולנקוט עמדה בנושאים קריטיים העומדים בפני הציבור והחברה בישראל, ומה הגבולות.

יו"ר ומנחה הכנס אורן נהרי

אורן נהרי הוא עיתונאי, פרשן לנושאי חוץ, מרצה ומחבר ספרי עיון שהיו לרבי מכר, עורך ומגיש התוכנית 'שבת עם אורן נהרי' ברשת ב'. היה עורך חדשות החוץ והערוץ הראשון, ממייסדי עורכי ומגשי התוכניות 'רואים עולם' ו'גלובוס' בערוץ הראשון, 'הכול דיבורים' ו'השעה הבינלאומית' ברשת ב'. הוא מוזמן כפרשן מומחה לערוצי הטלוויזיה והרדיו השונים וכן לאוניברסיטאות ומכוני מחקר בישראל ובעולם. שימש במשך שנתיים יושב ראש ועדת פרס ספיר לספרות עברית. בהמשך השנה יצא לאור ספרו 'חמישים קרבות ששינו את ההיסטוריה'.

כולנו בעד הגנה על ערכי האקדמיה לא רק בתקופות חירום ומשבר אלא גם בזמנים רגילים. אולם, לאקדמיה יש מגוון ערכים, ולעיתים הם מתנגשים זה בזה, בתיאוריה או בפועל. אם נפנה לרגע את מבטינו אל ארצות הברית, שם חופש הדיבור הוא ערך מרכזי ומתן סביבה מוגנת לחוקרים וסטודנטים, בעיקר אם הם בני מיעוטים, מופלים או מותקפים, גם הוא ערך חשוב. האם זה באמת המצב כיום? אני מזכיר שמי שמשתיק את חופש הדיבור בשם הערכים הנכונים והראויים בימים אלה בארצות הברית זה לא רק, או לא בהכרח, הימין המקרטיסטי הוותיק, אלא גם השמאל הטהרני.

ענייננו הוא באקדמיה בישראל. המפגש הראשון עסק בסכנות, איומים ופגיעה באקדמיה בזמני חירום ומשבר, והמפגש השני עוסק בנושא משיק: קולה של האקדמיה, אתגרים וגבולות. האם על האקדמיה להשמיע קול? האם עליה לצעוק? האם עליה לנקוט עמדה אחידה בנושאים קריטיים העומדים בפני הציבור והחברה בישראל, ומה הם הגבולות?

לכאורה, התשובה אמורה להיות ברורה: ודאי שחייבים. אך מה מותר האקדמיה מאחרים? מדוע למשל דעתו של פרופסור לפילוסופיה או דוקטור להנדסת חשמל רלוונטית בתחומים שאינם תחומי מומחיותו יותר מדעתו של כל אדם אחר? ואם נקיטת העמדה היא הדבר המוסרי והנכון, האם זה גם הדבר החכם לעשות? האם זה הדבר היעיל לעשות? האם זה לא מזויל את עמדת האקדמיה? האם זה לא שוחק את ערך הקריאה כאשר קוראים, מגנים ומבקשים פעם אחר פעם?

ומה אם תינקט עמדה אך זו לא תהיה, בזמן אמת או בראייה היסטורית, העמדה הנכונה או המוצדקת? יש מספיק דוגמאות מההיסטוריה לכך.

פרופסור ביטון היא בעלת תואר ראשון ושני בהצטיינות ודוקטורט מטעם האוניברסיטה העברית בירושלים, בוגרת תואר שני במשפטים בהצטיינות יתרה מאוניברסיטת ייל ועשתה פוסט-דוקטורט בהרווארד. התמחתה בבית המשפט העליון והייתה המועמדת הצעירה ביותר והראשונה ממוצא מזרחי בבית המשפט העליון. שימשה כחברת סגל בכירה במכללה למנהל וייסדה את 'תמורה - המרכז המשפטי לקידום השוויון' במטרה להיאבק למען אוכלוסיות מוחלשות ומושקקות בחברה הישראלית. עבודתה המשפטית זיכתה את פרופ' ביטון במגוון פרסים והוקרות. היא הוזמנה ללמד באוניברסיטאות יוקרתיות בחו"ל כמו אוניברסיטת שיקגו. החל מהשבעה באוקטובר, היא עוסקת בפעילות בנושא פשעי חמאס על רקע מיני.

חשוב לעשות הבחנה בין חינוך פוליטי לחינוך אידיאולוגי. אנשי חינוך מכירים את ההבדל היטב, ופרופ' צבי לם היה בין אלה שפיתחו את התפיסה הזאת במסגרת האקדמיה שלנו. מדובר בתפיסה שאומרת שעלינו לשאוף לחנך את האנשים שתחתינו בתוך מערך חינוכי לחינוך פוליטי ולא לחינוך אידיאולוגי. הכוונה היא לספק להם את הכלים להיות מעורבים כאזרחים ואזרחיות בעלי יכולת התבוננות ביקורתית, להבין את מבנה הפוליטיקה לא במובן המפלגתי, אלא במובן של השתתפות אזרחית. עלינו להעניק להם את הכלים ולעודד אותם לעסוק בכך כסטודנטים וסטודנטיות וגם בהמשך דרכם.

בנוסף, ישנו חינוך אידיאולוגי, ויש להשתמש בהבחנה של פאולו פריירה, סוציולוג חינוך, שראה בחינוך כלי לשינוי חברתי חיובי. פריירה טוען כי חינוך אידיאולוגי עושה אינדוקטרינציה לעמדות מסוימות, גם אם אנו סבורים שהן העמדות הנכונות.

הזליגה בין שני סוגי החינוך הללו מתרחשת רבות באקדמיה. מה שנחזה כחינוך פוליטי, כזה שמאפשר לסטודנטים ולסטודנטיות לפגוש את עצמם ואת עמדותיהם כלפי המתרחש מחוץ לכותלי המוסד ולהגיב בהתאם, לעיתים קרובות חורג מהקו המיועד. מאז השבעה באוקטובר, נטיית האקדמיה היא לגלוש לעבר חינוך אידיאולוגי. ניתן להבין את הנסיבות הקיימות – אין ספק שאנו בתהליך המסוכן לדמוקרטיה הישראלית, ויש להעלות את המודעות אליו. אך קיימות דרכים לשלב את הסטודנטים והסטודנטיות במציאות הבעייתית מבלי לנסות לגייסם בהכרח לצד אחד.

כאשר מדובר באנשים בתפקידי מפתח, כמו נשיאי מוסדות אקדמיים, חשוב לשים לב לכך. לא תמיד אנו מודעים לכך גם בתוך הסגל, שכן פעמים רבות מתמקדים בנפשות הצעירות של הסטודנטים והסטודנטיות, בעוד שגם לחברי הסגל יש עמדות שונות שיש לקחת בחשבון.

בעת משבר פוליטי, יש לחזק את הערך של מנהיגות וחינוך פוליטי. יש לספק בצורה מסיבית את הכלים הנדרשים, להסב את תשומת הלב למה שמתרחש, ולאפשר ביקורת ומרחב דיון שבו מלמדים כיצד ניתן לנהל דיאלוג אמיתי, ראוי ומבוסס על עובדות ומדע, בניגוד לדיאלוג הפופוליסטי שמתקיים מחוץ לכותלי האקדמיה. זאת ניתן לעשות רק אם אנו מספקים לאנשים את המרחב הנדרש. יחד עם זאת, במסגרת מנהיגות, אי אפשר להתעלם מהמצב שבו נשיא או נשיאה מפגינים את עמדותיהם בפומבי.

פרופסור אריאל פורת הוא נשיא אוניברסיטת תל אביב. בשנת 1990 הצטרף לסגל הפקולטה למשפטים באוניברסיטת תל אביב, ובהמשך כיהן כדיקן הפקולטה. הוא חבר באקדמיה הישראלית הלאומית למדעים. תחומי המחקר המרכזיים שלו הם דיני נזיקין, דיני חוזים וניתוח כלכלי של המשפט. בתחומים אלה פרסם ספרים ומאמרים רבים. פרופסור אורח באוניברסיטאות שיקגו, סטנפורד, ניו יורק, קולומביה, ברקלי, וירג'יניה וטורונטו. פרופ' פורת זכה בפרסים שונים, בהם פרס אמת, פרס מפעל חיים של האגודה האירופית למשפט וכלכלה, פרס חשין, פרס צלטנר ופרס זוסמן.

כאשר מדברים על התבטאויות של ראשי מוסדות ושל גופים קולקטיביים כמו סנאט הכלליים די דומים, אם כי לא זהים. הכלל שחשוב לזכור הוא כלל הניטרליות. כלל זה מיוחס לאוניברסיטת שיקגו, והוא קובע שראשי מוסדות וגופים אקדמיים כמו הסנאט אינם צריכים להביע דעה בנושאים שיש להם נגיעה פוליטית או שנויים במחלוקת ציבורית. יש היגיון בעקרון זה ויש לכבד אותו באופן כללי והסיבות לכך ברורות: נשיא הוא נציג של האוניברסיטה כולה, וישנם חברי סגל עם דעות שונות, עובדים מנהליים וסטודנטים, ולכן חשוב שכולם ירגישו שהאוניברסיטה מייצגת אותם.

לכל כלל יש חריגים, ואני רוצה להציג בקצרה שלושה חריגים עיקריים:

החריג הראשון הוא הגנה על המוסד שבראשו אתה עומד, או אם אתה סנאט – על המוסד שלך, הגנה על האקדמיה באופן כללי יותר, וגם על ערכים כמו חופש אקדמי וחופש הביטוי. לדוגמה, הצעת חוק המכונה 'חוק ההשתקה' או 'הצעת חוק ההשתקה' פוגעת באופן משמעותי ביכולת של חברי וחברות סגל להביע את עצמם בנושאים שנויים במחלוקת. זו טריטוריה של האקדמיה, ולפיכך לא במקרה האוניברסיטאות וכל נשיאי המכללות המתקצבות הביעו התנגדות להצעת חוק זו.

החריג השני נוגע לפגיעה משמעותית בזכויות אדם וזכויות אזרח. הכוונה היא לפגיעות חמורות, כמו לדוגמה הסעיף בהסכם הקואליציוני הקודם שהציע לקדם תיקון לחוק הפיקוח על המצרכים והשירותים, אשר היה מאפשר אפליה במתן שירותים מסיבות מצפוניות. מצב כזה יכול היה לאפשר לרופאים לסרב לטפל בחברי קהילת הלהט"ב או בערבים. אוניברסיטת תל אביב הוציאה אמירה ברורה כי אם החוק יאומץ, האוניברסיטה לא תשתף פעולה עם גופים מפלים. אנשי ציבור וראשי מוסדות אקדמיים, שמקבלים תשומת לב רבה יותר מהאזרח הממוצע, חייבים להשמיע את קולם במקרים כאלה, ולעיתים אף יש להם חובה לעשות זאת.

החריג השלישי, השנוי ביותר במחלוקת, הוא כאשר אדם מרגיש, לא באופן קפריזי אלא תוך הנמקה, שהמדינה נמצאת בסכנה. זה אולי נשמע כמו סעיף סל, אך כפרופסור למשפטים אני סבור שאם התיקונים החקיקתיים שהציעה הקואליציה היו מתקבלים האופי הדמוקרטי של המדינה היה בסכנה. בין היתר, הוצע שכל שופט במדינה ימונה דה פקטו על ידי ראש הממשלה, מה שהיה משפיע על כל הערכאות המשפטיות. רבים חשבו שמדובר בסכנה אמיתית.

שאלה לפרופ' פורת:

כולנו זוכרים את המילים הכול כך מפורסמות 'זה תלוי הקשר' בשימוע של נשיאות האוניברסיטאות האמריקניות. כולנו זוכרים גם שהאקדמיה האמריקנית, ואגב, גם האירופית, לא השמיעה את קולה כמו

שאנחנו רוצים. האקדמיה משמיעה את קולה בדברים המאוד חשובים העומדים על סדר היום, אבל זה לא בדיוק הדברים שרצינו לשמוע.

פרופ' אריאל פורת

אין קול נכון או לא נכון אלא במצבים מסוימים וחריגים. הבעייתיות באמירות שנאמרו על ידי שלוש הנשיאות בשימוע בקונגרס הייתה שכאשר שאלו אותן על קריאה לג'נוסייד הם אמרו שזה 'תלוי הקשר'. כל מי שמצוי קצת בנושא חופש ביטוי מבין שיש מגבלות לחופש הביטוי והמגבלות, בין היתר, כאשר מדובר בקריאה להסתה או קריאה לפגיעה במיעוטים. לפי השקפה הרווחת יש אמירות, כמו העובדה שבמוסד שלך קוראים לג'נוסייד, שלא צריך להרשות אותן. גם אם מדובר בביטויים שבספירה הציבורית הכללית היו יכולים להתקבל, מי שאחראי על מוסד צריך לחשוב גם על הגורמים השונים שנמצאים במוסד. לכן האמירה הזאת הייתה באמת אמירה אומללה שלהן.

הרבה פעמים אנשים בתחום המדעים המדויקים חושבים שהתחומים של המשפט ומדע המדינה, 'רכים' יותר מפיזיקה או מתמטיקה ואפשר להגיד בהם כל דבר. זה לא כך. אנחנו מחויבים, למשל, לעקרונות של דמוקרטיה וההנחה היא שישנם ערכים מסוימים שהם הבסיס לקיום במדינה. אם אנחנו מחויבים לעקרונות של דמוקרטיה ואם אנחנו מבינים שדמוקרטיה זה לא רק שלטון רוב אלא גם הגנה על זכויות מיעוטים וכן הלאה, אז אפשר לזעוק במקרים מסוימים. ישנם מבחנים שיש בהם מידה של אובייקטיביות כדי לבדוק איזה אמירה היא נכונה מוסרית ואיזה אמירה היא לא נכונה מוסרית. אם מישהו יקרא, למשל, לגירוש ערביי ישראל או לגירוש סטודנטים ערבים, זה לא עניין של דעה. מדובר בדעה שאיננה לגיטימית בדיוק באותה מידה כמו שדעות שאנחנו מכירים ממלחמת העולם השנייה הן לא לגיטימיות, גם אם היו כאלה שהחזיקו בהן. לכן צריך כאן עמדה ערכית, שבחלקה קשורה למשטר הדמוקרטי ליברלי שאליו אנחנו מחויבים ובחלקה לעקרונות מוסריים מסוימים שלא ניתן להתפשר עליהם.

שאלה לפרופ' ביטון

מתי מגיעה הנקודה לדעתך שבה האקדמיה צריכה לקום ולצעוק?

פרופ' יפעת ביטון

דברים שנוגעים לאקדמיה באופן מובהק הם דברים שבהם עלינו להגיב באופן מידי. כשיש ניסיונות להפוך את האקדמיה דרך סדרה של הצעות חוק שמתרכזות כמעט באובססיה במוסדות להשכלה גבוהה בישראל, ברור שישנה מחויבות לאנשי האקדמיה לשמור על ההשכלה הגבוהה מפני התערבויות מהסוג הזה.

המרחב המאתגר הוא זה שמחוץ לאקדמיה. לגבי השאלה 'מה הופך אתכם למי שיכולים לדבר על העניין הזה?' התשובה שלנו צריכה להיות באופן מובהק שהאקדמיה היא מעוז יצור ידע, פיתוח ידע ואיתגור ידע, והיא יכולה לדבר על סוגיות של ידע בהקשר הזה.

בנושא של ההפיכה השיפוטית שהוצעה פה בשנה שעברה רוב הדוברים והדוברות הגיעו מעולם המשפט ולא בכדי. היו כאלה שסברו שצריך לייצר פורום אחרים של אנשים מהאקדמיה שלא מגיעים מתחום המשפט שיביאו את דעתם. בהקשר הזה צריך להתמודד עם שאלות האם זה באמת מאפשר דיאלוג וליבון של סוגיות שעומדות במרכז מחלוקת דרמטית שקורעת את העם? פה האקדמיה צריכה להיזהר מאוד גם אם היא סבורה שהאמת היא אחת וחד ערכית. היא צריכה לשאול כל הזמן האם היא

מפספסת משהו והאם זה חכם להפעיל את הנופך של המקצוענות והמקצועיות של האקדמיה על נושא כזה. גם אם מחליטים לדבר בשם האקדמיה צריך להסביר למה, וכשנעושים את זה ומסבירים את זה קשה יותר להיות נחרצים, כי יש מגוון דעות, בוודאי בהקשר הסטודנטיאלי.

המכללות בישראל הן הרבה יותר מגוונות מהאוניברסיטאות. הסיכוי למצוא מסות גדולות שתומכות ברפורמה היה מאוד מובהק במכללות. יש כאן אחריות להיזהר מאוד משום שהתפקיד של המכללות, הרבה יותר משל האוניברסיטאות, הוא לפתוח את שערי השכלה גבוהה לכולם. הדרך לייצר את הדיאלוג הזה היא לבוא ולומר שיש סט ערכים, יש בסיס ועכשיו מתחילים לסטות ממנו בצורה מסוכנת ובעייתית. זה משהו שאפשר לעשות בתוך המרחב הזה.

שאלה לפרופ' פורת:

יכול להיות שהדבר הנכון מוסרית, והעמדה שנכון לומר אותה כאשר אנחנו בזמנים של שקט ושלווה זה לא הדבר הנכון לומר בתקופת חירום? אולי עכשיו זה לא הזמן הנכון דבר על מושגים תיאורטיים של אקדמיה במרחב ליברלי?

פרופ' אריאל פורת

אדרבה, זה יותר חיוני מאשר אי פעם. אנחנו נמצאים בתקופת מלחמה ותקופת מלחמה היא התקופה שבה הכי קל לפגוע בדמוקרטיה. קל מאוד לצבוע אנשים כבוגדים אם הם סוטים אפילו מעט ממדורת השבט, למשל, מזכירים לכולם שערביי ישראל הם לא החמאס ושצריך להקפיד על זכויותיהם ועל כבודם, אולי אפילו יותר מאשר בשגרה. לכן חלק מהסיכונים הם מיוחדים דווקא עכשיו.

באותה מידה החלטות שמתקבלות על ידי הממשלה דווקא בתקופה הזאת של המלחמה, שבה כאילו אסור לבקר ובה כלנו צריכים להתאחד כביכול, הן החלטות גורליות. המשך קיומנו תלוי בהחלטות שהתקבלו היום ולכן זו תקופה שבה אסור לשתוק ואולי החובה לדבר היא חזקה יותר מאשר בימי שגרה.

לגבי התבטאויות האוניברסיטה בעניין הזה צריך לחשוב על אפקטיביות ולהחליט מתי כן ומתי לא. אסור לשחוק את עצמנו באמירות שיגרמו לאנשים להגיד "הנה, יש פה עוד מפלגה פוליטית" ולהתייחס לאקדמיה בהתאם. צריך להיות מאוד זהירים ולהקפיד להתבטא רק בנושאים שבהם יש אמת. גם בנושאים הרכים כביכול יש אמת, למשל, בנושא של דמוקרטיה יש דמוקרטיה ליברלית ויש לא ליברלית ויש כל מיני אופציות, אבל יש קורפוס של חקיקה ופסיקה של 75 שנה שבה התעצבו הדברים שהם מותרים והדברים שהם אסורים. אנחנו לא חיים בחלל ריק ואנחנו לא מציאים על המקום את הדמוקרטיה הישראלית. כאשר יש התנהגויות שהן הפרות בוטות של העקרונות הללו, דווקא בתקופת מלחמה, חייבים לומר את מה שיש לומר, בוודאי אם יש לך מומחיות.

לגבי מה מותר האקדמיה מאחרים: אנחנו נמצאים בתקופה שבה בגלל רשתות חברתיות ובגלל תיאוריות קונספירציה יש כוונה מודעת לפגוע בערך המומחיות. מאז הקורונה ועד היום מומחיות נתפסת לעיתים כמעט חיסרון בציבור. אכן, יש תחומים שבהם אין שום יתרון לפרופסור על פני כל אזרח אחר, אבל יש תחומים שבהם יש לנו יתרון, כשזה קשור לתחום המומחיות שלנו. קשה להאמין שפרופסור למדע המדינה או פרופסור למשפטים שעוסק בתחום המשפט החוקתי מבין באותה מידה בפוטנציאל של המהפכה המשפטית כמו כל אזרח מהשורה, כמו שאין לצפות שמהנדס שבונה תקרה ונתקל בבעיה בטיחותית יבקש לשאול את כל האזרחים ולקיים הצבעה על איך בדיוק צריך לבנות את

התקרה. לפעמים עושים שימוש לרעה לביטוי של מומחיות גם במקרים שאין את המומחיות, וזה לא תקין, אבל יש תחומים שבהם נדרשת מומחיות והמומחיות נמצאת גם באקדמיה.

צריך לשים לב לדבר שלפעמים שוכחים אותו: אנשי אקדמיה הם במובן מסוים עובדי ציבור, במובן שאת שכרם הם מקבלים מהקופה הציבורית ולעיתים יש כאלה שנדמה להם שבגלל שהם מקבלים את כספם מהקופה הציבורית זה מחייב אותם להיות כמו עובדי ציבור אחרים במשרדים ממשלתיים או בצבא. אבל במדינות דמוקרטיות אנשי האקדמיה אינם כאלה. לא היית רוצה לאבד את הקול של אנשי האקדמיה בתוך המרחב הציבורי של שוק הדעות.

שאלה לפרופ' ביטון

מתי מגיע הנקודה שבה האקדמיה מחליטה שהיא חייבת לנקוט עמדה ולעשות משהו, אולי אפילו דרמטי?

פרופ' יפעת ביטון

ככל שהמצב הולך ונהיה חמור וחריף יותר כך גדלה הסכנה במיתוג של האקדמיה כרלוונטית לקבוצה אחת בלבד בחברה. המשבר החברתי בישראל נובע מסנטימנטים פוליטיים זהותיים, חברתיים ותרבותיים רחבים, שסע חברתי עמוק ורב עשורים שמחייב התייחסות חכמה וזהירה. התייצבות לצד האמת יכולה להיעשות בכל מיני אופנים, כולל תהליך של שכנוע שעיקרו פתיחת דלת ולא סגירת דלת. צריך לשים לזה לב בעיקר בהקשר הסטודנטיאלי ולשאול מה התפקיד של האקדמיה במציאות בה היא מובילה מהלך שהסטודנטים והסטודנטיות אינם עומדים אחריו. מה שראינו עד כה זה שהאקדמיה הבכירה, לרבות ראשי מוסדות, הלכו בראש מחנה שלא כולל בהכרח את הסטודנטים והסטודנטיות מה שיצר אצלם הרבה תסכול.

שאלה לפרופ' אריאל פורת

החלטות באקדמיה לוקחות זמן. אבל אנחנו חיים בעולם מהיר מאוד ובתחום התקשורת מי שרוצה להשפיע על הציבור חייב לעשות את זה בזמן אמת. יכול להיות שאין באפשרות האקדמיה לעבוד בצורה שכזו?

פרופ' אריאל פורת

אחד היתרונות שיש לראש מוסד זה שהוא יכול להגיב לפעמים גם תוך שעה או תוך שעתים. זה נכון שככל שהפעילות מאורגנת ומורכבת יותר זה לוקח זמן. יש לנו מגבלות וטוב שכך, אנחנו לא גוף פוליטי בסופו של דבר.

בהתייחסות לחלק מהדברים עד כה: בוודאי שצריך הרבה זהירות בשימוש בכוח שיש לראש מוסד. גם כאשר ראש מוסד מתבטא בנושאים בהם הוא חש שכמעט כולם מסכימים איתו הוא צריך להביא בחשבון שיכולות להיות עוד דעות, אם זה בקרב הסטודנטים, האדמיניסטרציה או הסגל האקדמי. לכן צריך להיות 'חכמים ולא תמיד צודקים' ולוותר לפעמים על התבטאויות מסוימות, גם אם בטוחים בהם, כי הן עלולות לגרום לנזק לאחדות בתוך המוסד. לפעמים צריך להתבטא ואחרי זה להסביר שלמרות הדברים שנאמרו כולנו מאוחדים תחת המטרה של לקדם את האוניברסיטה, וזה שאנחנו לא מסכימים בנושא כזה או אחר לא אומר שום דבר על היחס ההדדי.

עוד דבר שהוא חשוב מאוד בהרבה מסגרות ובוודאי באוניברסיטאות זה הפלורליזם ומתן חופש לאנשים להביע דעות בלי מורא ובלי חשש, גם כשהם אומרים את ההפך הגמור מנשיא האוניברסיטה או סנאט האוניברסיטה. לא פשוט לייצר אוירה כזו אבל זו צריכה להיות מטרה, כי כוחה של האקדמיה הוא בזה שהיא מכבדת ריבוי דעות באופן אמיתי. גם בתחום האקדמי הרבה יותר מעניין ומפרה לדבר עם אנשים שחושבים אחרת ולכן חשוב ליצור את ההרגשה שלכולם מותר להביע דעה.

שאלה לפרופ' ביטון:

יכול להיות שכשיוצאת אמירה מה'אקדמיה' באירוע דרמטי חשוב שיהיו חתומים על ידי נשיא אוניברסיטאות ומכללות כדי שהאמירה לא תיוחס למוסד האמורפי, שהוא אפילו לא מוסד, שנקרא אקדמיה?

פרופ' יפעת ביטון

לגבי היכולת לתת תגובה מיידית מהירה, לפעמים זה נדרש ולפעמים לא, אבל עדיין יש ערך ליכולת להתארגן. באקדמיה הישראלית יש את ועד ראשי האוניברסיטאות (ור"ה) וועד ראשי המכללות (ור"מ). שיתוף הפעולה בין שתי תתי המערכות המרכזיות והמובילות הללו בתוך ההשכלה הגבוהה עדיין מוגבל גם אם הולך ומשתפר. בנוסף, להביא יחד לאותו מרחב את 24 המכללות זה מעניין ומאתגר, וקשה יותר להגיע לנוסח אחד שמקובל על כולם מאשר בור"ה שמייצג קבוצה קטנה יותר של מוסדות.

כאשר יוצאים באמירה כלשהי, האקדמיה חייבת להבין איך זה נראה כלפי חוץ ולהפגין זהירות. אנחנו רוצים לשמור על ההשכלה הגבוהה בישראל ככזו שנתפסת כמומחית ולהתנגד לניסיון לקעקע את הרלוונטיות של המומחיות. כדי לעשות את זה ולשמור על החופש האקדמי לחקור על פני מנעד רחב מאוד של תחומי ידע צריך תמיד להעמיד את המטרה הזו לנגד העיניים ולרסן את עצמנו למול המטרה החשובה הזו.

השחיקה במעמד האקדמיה מוזנת גם מהסתה אבל גם מבעיות פנימיות אמיתיות. האקדמיה הישראלית היא עדיין אקדמיה שפותחת את שעריה בעיקר למי שמגיעים מחלקים שהם פריווילגיים. אפשר לראות, למשל, את הנוכחות הרחוקה ממימוש מלוא הפוטנציאל של דור ראשון להשכלה ממוצא מזרחי. הדברים האלה נמצאים לנגד עיני הציבור והאקדמיה לא תוכל לעשות מהלכים עם מידת הלגיטימציה שהיא הייתה רוצה לעצמה מבלי שהיא תעשה עבודה פנימית.

אורן נהרי

לסיכום, ההבדלים ביניכם הם הניואנסים והניואנסים חשובים מאוד. שניכם מדברים על ההגנה על האקדמיה ועל מדינת ישראל, והשאלה הגדולה והקריטית היא, ולכל אחד יש את התשובה שלו מבחינת עקרונות וקווים האדומים, איפה שמים את הקו? איפה באים ואומרים "על זה אני בולע את הרוק ואני לא הולך וצועד קדימה כי אין מאחורי אף אחד ואני רק אקבל עוד שחיקה במעמד", ומתי מגיעה הנקודה שחייבים לבוא ולומר "אנחנו נמצאים בנקודה של תחילת מדרון חלקלק ואנחנו צריכים לפחות לצעוק ולו למען זה שיירשם שצעקנו".

חלק שני: דיון ובמה פתוחה לקהל

לחלק זה של המפגש נרשמו הדוברים והדוברות מראש על מנת להביע את דעתם בנושא הכנס.

פרופ' פרנסס רדאי

יש מה שנקרא זכויות האדם אוניברסליות, אלו דברים בסיסיים והם רלוונטיים וחיוניים לעולם האקדמי. זה לא רק חופש הביטוי, זה גם חופש המחשבה, המצפון והדת שהכרחיים גם לאקדמיה וגם שוויון ללא הבדלי דת ומין. על הדברים האלה אסור לאקדמיה לוותר. הזכויות האלה הן בסכנה היום. מה שאנחנו רואים לפנינו זה מצב קיצוני שמצריך התערבות. לא מדובר בשתי דעות או שתי גישות, אין שתי גישות לזכויות האדם, שוויון וחופש מחשבה מצפון ודת.

כמו שאמר צ'רצ'יל, 'אני מסרבת לחלוטין להיות ניטרלית בין הכבאים לבין האש'. זה לא עניין של שסע, הבעיה היא עם החלק שאיננו מקבל על עצמו לא את הדמוקרטיה, לא את הסמכות הדמוקרטית ולא את זכויות האדם האוניברסלי.

ומילה על שתיקה: ניסו את הטקטיקה של שתיקה בהיסטוריה של משטרים טוטליטריים והיא לא עזרה למנוע את הטוטליטריות. יכול להיות שגם אנחנו לא נוכל למנוע, אבל לפחות לא שתקנו.

פרופ' סיביל היילברון

כמה דברים שמייצגים את הבעייתיות בפריפריה: מערכת החינוך מייצרת אנשים שאין להם הבנה של דמוקרטיה ליברלית. כשהם מגיעים אלינו להשכלה הגבוהה הם דורשים א-פוליטיות שהיא למעשה לא א-פוליטית בגלל שאם אנחנו לא מדברים אז אנחנו פוליטיים. בסיטואציה שאנחנו נמצאים בה היום, בעיקר מאז השבעה באוקטובר, החברה הערבית, גם הסטודנטים וגם המרצים לא מרגישים מוגנים באקדמיה. לא עוזרות שיחות עם הסטודנטים ועם הסגל, הם במהות לא מרגישים מוגנים ומרגישים שיש קולות שיכולים לדבר נגדם באופן ברור ולעבור על כל כללי המשחק שאנחנו מכירים.

אנחנו לא עושים מספיק בשביל שהדבר הזה לא יקרה. אגודת הסטודנטים הארצית זו דוגמה מצוינת: יו"ר אגודת הסטודנטים שלנו הוא מהחברה הערבית והוא סובל מהתקפות קשות. אנחנו צריכים לזכור שאין חופש אקדמי ללא דמוקרטיה ואין חצי דמוקרטיה, ולכן אם אין דמוקרטיה גם לא יהיה חופש אקדמי. למעשה כבר קיימת פגיעה בחופש האקדמי בחלק מהדברים ולא בטוח עד כמה יש למוסדות אוטונומיה כי יש לחץ כבד והמוסדות תלויים בות"ת מבחינה כספית. הסיטואציה קשה ביותר ואנחנו כבר בדקה התשעים ותשע.

פרופ' עמוס שפירא

כשאנחנו אומרים 'קולה של האקדמיה' צריך שלאקדמיה יהיה באמת קול בנושא בו מדובר. ודאי שיש לאקדמיה קול כשמדובר בעצמאות הפעולה וההתנהלות במוסדות האקדמיים ובחופש הביטוי האקדמי בהוראה ובמחקר, גם בעיתות משבר. המערכת האקדמית צריכה להדוף ניסיונות של המערכת הפוליטית להתערב בחופש פעולתה האקדמית, לרבות האוטונומיה המוסדית והניהולית שלה. ברור גם שצריך שלאקדמיה יהיה קול בתחומי מומחיותה ומקצועיותה. כך למשל, ודאי שלמומחי משפט מדעי המדינה, היסטוריה, סוציולוגיה ואתיקה יש מה לומר ובקול גדול בפרשת ניסיון ההפיכה המשטרית המתגנר גם את המוסדות האקדמיים כשלעצמם. בנושאים אחרים, כמו למשל פרשת החטופים, יש

לדעתי לדון בכל עניין העולה על הפרק לגופו, ולבחון היטב אם יש מקום לאקדמיה בגין מהותה ומומחיותה להשמיע לגבי אותו עניין את קולה הייחודי. בקיצור, אני ממליץ על 'אקטיביזם חכם'.

פרופ' רחל ארהרד

האקדמיה עוסקת במחקר, אנחנו יודעים להציג בעיה, לנתח אותה, לאסוף נתונים ולעבד אותם בדרכים כאלה ואחרות ובסוף אנחנו מגיעים לדיון ובו המלצות למחקרי המשך תוך מגבלות המחקר הנוכחי. אבל בדיון הנוכחי אנחנו אומרים שאנחנו צריכים לרסן את עצמנו או לנקוט ב'אקטיביזם חכם'. הריסון והחוכמה והזהירות והתחשבות בשיקולים הביאו אותנו למצב שקולנו לא מספיק נשמע כמומחים לתהליכים שקורים. יש פה אוצר של מומחיות לא מנוצל מבזבז.

מר עמוס שפירא

שמעתי ניואנסים של כביכול התנצלות כתוצאה מפגמים באמת שקיימים באקדמיה והוזכרו כמו מיעוט יחסי של נשים, מיעוט של דור ראשון להשכלה, מיעוט של פריפריה באוניברסיטאות המחקר. ועדיין אני רוצה לומר שנדמה לי שהכוחות האנטי דמוקרטיים והאנטי ליברלים הצליחו במידה מסוימת בדיוק באותה צורה שבה הם הצליחו כלפי בג"צ באמירות מהסוג של 'מן הראוי היה שבג"צ היה מרסן את עצמו'. אני רוצה לומר שלמרות שיש דברים לתקן באקדמיה אנחנו צריכים להיות הרבה יותר אגרסיביים והרבה יותר להביע את הדעה שלנו, כי הכוחות האלה, האנטי דמוקרטיים, הטוטליטריים, בכל מקום שאנחנו נהסס ונרגיש איזושהי תחושת אי נוחות שם הם יפרצו וינצלו את זה כדי לקעקע את אחד המבצרים הלא רבים שנשארו במדינה שלנו. בכל הקשור להבעת דעה בצורה חופשית וללא מורא, אני יכול להגיד שהייתי מצפה שאקדמיה תהיה יותר אגרסיבית ויותר פעילה בכל הנושאים שקשורים באמת בחופש הביטוי.

פרופ' הלנה דה-סביליה סינה.

דיברתם קודם על פריפריה ועל היעדר קולות של הפריפריה, אני רוצה להציג כאן את הקושי של חברות סגל, בעיקר חברות סגל צעירות, לאו דווקא בגיל אלא בשלב הקריירה שלהן אשר חוששות להשמיע את קולן בשל תהליכי הקידום. הן חוששות שקול שלא יהיה מיינסטרים יפעל לרעתן כאשר הם יעמדו בתהליכי קידום. חשוב לתת את הדעת על הנושא הזה משום שאלה חברות סגל שמחנכות ולא ברור כיצד הם יוכלו להשמיע את קולם ולחנך חינוך פוליטי את הסטודנטיות וסטודנטים.

פרופ' צחי בירק

אני רוצה להפנות אתכם כחומר למחשבה לדברים שאמרה השופטת דורית ביניש במאי 2000 בטכניון בנאום על דמוקרטיה, היא אמרה שדמוקרטיה היא מעין מערכת אקסיומות שהעם, החברה והמדינה חיים לאורן. כמו בגיאומטריה האקסיומות שם וכל השאר נבנה מעליהם. ולכן היא אמרה לא רק שלא נדרש אלא אף לא הגיוני להקנות את הפריבילגיות של דמוקרטיה לגוף, ארגון או פרט שקם עליה עצמה.

בדיון עד כה חסרה לי התייחסות לא למה ראשי מוסדות אמורים לומר או לא לומר, אלא לאמירות כמו של ארגון 'בשער' שמפרסם ניירות עמדה. בניירות עמדה אלו יש דברים שנוגעים ישירות לאקדמיה, כמו למשל שאם נפציץ בעזה אז החרם האקדמי יגדל וזה יפגע בנו וכך הלאה. לדעתי לא נכון לכן לצאת נגד הפצצות בעזה או דברים דומים, אבל כן ראוי להציף את זה ואת המשמעויות שיכולות להיות חשובות לאקדמיה. יש בעיה כשההצהרות מגיעות מארגונים שהם קצת אמורפיים ושלא ברור בדיוק בשם מי

זה. זו יכולה להיות עבודה של עשרות אנשים מתוך אלפים שרשומים אבל זה מוצג כנייר עמדה בינארי. לכן לדעתי זה צריך להיעצר, למעט כשמדובר בדברים שהם ברמת הבלתי חוקית בעליל.

דבר נוסף הוא בהתייחס לחופש הביטוי. יש שתי בעיות: 1. גם כשמדברים על חופש דיבור והגנה על חופש הביטוי יש ערך שגובר על הכל וזו האמת העובדתית. אדם שביודעין אומר אי אמת עובדתית בשירות דעותיו ודאי שלא צריך להגן עליו וצריך להוקיע אותו. 2. ישנם אנשים אשר מביעים דעה כאקדמיה, אבל רבים מתוך הקהילה מדירים את עצמם מעיסוק בנושאים במחלוקת ומלנצל את המוח ולחשוב לעומק. זה חבל וגם מסוכן.

פרופ' שחר קוטינסקי

אני רוצה להתייחס לשלוש נקודות שאנחנו מתייחסים אליהם בדיון הזה, שיש להן השלכות משמעותיות על האקדמיה:

נקודת הייחוס שלנו היא הקהילה המדעית, ובתוך הקהילה המדעית אנחנו מדברים בעיקר על חברי סגל ושוכחים את מרבית אנשי האקדמיה, שזה הסטודנטים והסגל המנהלי. אצלם הדעות הן הרבה יותר מגוונות מאשר הדעות בתוך חברי הסגל ואנחנו שוכחים בכלל לחשוב על ההשלכות של המעשים שלנו כאקדמיה עליהם. מרבית האנשים שנמצאים בקמפוסים, כמו הציבור הרחב שהוא עוד יותר מגוון וכולל חלקים שבכלל לא נמצאים באקדמיה, נשארים מוזנחים.

חלון אוברטון – מגוון הדעות הלגיטימיות באקדמיה הוא גם מצומצם וגם בהסתה מחלון אוברטון בקהל הרחב. המגוון של הדעות שאנחנו מדברים עליהן בתוך האקדמיה והוויכוחים שאנחנו מנהלים הם לעיתים רחוקות ממה שמעניין את הציבור. זה בלט, למשל, בחודשים האחרונים בהיבט של הסתה לטרור. הנושא של הבעת תמיכה באירועי השבעה באוקטובר הוא נושא טראומטי עבור הרבה מאוד סטודנטים. לעומת זאת, בתוך האקדמיה השיח בהקשר של השבעה באוקטובר מתמקד לעיתים בדברים אחרים, כמו מה קורה באוניברסיטאות בעזה. כל הנושאים הם חשובים וראויים, אבל אנחנו מנהלים שיח שהוא מקביל לשיח הציבורי ולפעמים אפילו נראים קצת מוזר מהצד, כמו השיח על נשקים בקמפוס לאחר שחרור המילואימניקים, שיכול להיראות לציבור הרחב שיח תמוה.

הצורה והאופן – חלק גדול מהשיח האקדמי נעשה בצורה מתלהמת והרבה פעמים הרטוריקה היא מכיליה ותחושתיות במקום עובדתית ומנומקת. חלק גדול מהשיח בתוך האקדמיה הוא הכללה וכל זה גורם לנו לאבד את מי שמסתכל עלינו מהצד. לדוגמה, בחקיקה הנוכחית של חוק ההשתקה יש נימוקים מצוינים נגד החוק, אך להשליך את זה על תהליכים אחרים בחברה הישראלית מפספס את מי שיושב על הגדר ולא מבין את הבעיה בלפטר את מי שתומך בטרור. עדיף לספק נימוקים ענייניים ולעשות השלכות רק על תחומים מסוימים.

המשמעות של שלוש הנקודות האלה היא שנוצר פער מאוד גדול בין חלקים בציבור הישראלי, כולל בתוך הקמפוסים, לבין האקדמיה, במיוחד כאשר יש עמדות מוסדיות. הפגיעה הזאת היא פגיעה תדמיתית וגם פגיעה ממשית. זה עלול לגרום לכך שסטודנטים יעזבו, תקציבים יוקטן, החופש האקדמי יצומצם ויהיה צמצום בתמיכה בחופש האקדמי ופגיעה בהשפעה של האקדמיה. דעת מומחה תהפוך לפחות חשובה אם כל דבר נעשה מתוך תחושות או התלהמות.

אלו דברים שצריכים להטריד אותנו לא רק בקשר לחוק או חקיקה מסוימים אלא כמעגלים יותר רחבים בחברה הישראלית שאנחנו חלק מהם. אנחנו חייבים בתור אקדמיה להיות ערים לדברים האלה ולא רק להיות בתוך הבעה שלנו בה אנחנו נורא צודקים.

פרופ' איתי אטר

אני רוצה להצביע על שינוי שחל לאחר השבעה באוקטובר. לפני השבעה באוקטובר האקדמיה והמוסדות נקטו עמדה מאוד ברורה ונחרצת ואחרי השבעה באוקטובר הקול הזה נדם. אפשר להתווכח אם זה נחוץ או לא נחוץ ומה הגבולות, אבל ישנה הסכמה שהמצב הידרדר ברמה של המדינה והמעורבות של האקדמיה בנושא זה פחתה.

בהקשר לדברים שפרופ' פורת אמר בקשר לחשש למדינה, החשש הזה גדל והחריף ואנחנו רואים שהאוניברסיטאות שקטות. אפשר לומר שזו התחמקות במובן הזה שהחשש הדמוקרטי הוא חשש אמיתי. אני רואה את הפגיעה האדירה במקצוענות ואת הפגיעה בשוויון בהקשר של חוק הגיוס, וקשה לי עם הדיסוננס הזה בין ההתערבות הזאת, שאני בעדה, לבין הניסיון לא לנקוט עמדה בנושאים שנכנסים לתחומים של פגיעה בזכויות אדם וגם לחשש לעתיד המדינה. כרגע האקדמיה נמנעת מכניסת עמדה בנושאים האלה וחבל.

נקודה נוספת בהקשר הזה: חוק ההשתקה הוא נושא בליבה שצריך לדבר עליו אבל ברגע שהאקדמיה מדברת על חוק ההשתקה בלבד, וזה מה שקורה עכשיו, זה מחריף את החשש שהאקדמיה תתפס כמגדל השן. זה מחריף את המצב כי זו הסוגייה היחידה, לכאורה, שהאקדמיה כאקדמיה מדברים עליה ומתעניינת בה. צריך לקחת בחשבון שזה משהו שפוגע גם באקדמיה וגם באיך שהיא נתפסת בציבור.

ד"ר אלה שראל-מחלב

כמו שיש חינוך לאמפתיה, אפשר שיהיה גם חינוך להשתקה. השאלה שאנחנו צריכים לשאול את עצמנו היא איך לנהל דיון על מצב האקדמיה, בעיקר אם להשמיע את קולנו או לא. אני עוסקת בסוגיה של איך עושים את זה נכון ואיך עושים את זה באופן שירצו לשמוע את קולה של האקדמיה.

צריך לשאול איך עושים את זה כך שישמעו הקולות השונים באקדמיה, במיוחד כאשר חרטנו על דגלנו את הפלורליזם המחשבתי. אנחנו הרבה פעמים מציגים לציבור ולקובעי המדיניות דעות מאוד הומוגניות, ויש כאן סתירה. זה פוגע גם בציבור, גם בסטודנטים, וגם בחברי הסגל שלא יכולים להביע את דעתם בצורה חופשית בגלל המבנה הארגוני של האקדמיה.

כולנו חוונו איך זה להיות מרצים צעירים. למרות שיש פתרונות טכנולוגיים להתגבר על דרגות הקידום בצורה אנונימית ולהביא את התיקים לקידום כמו שמביאים מאמרים לשיפוט, האקדמיה בוחרת לשמור על המבנים הקיימים. יכול להיות שאנחנו מטיפים לפלורליזם ולחופש ביטוי, אבל בפועל יוצרים מבנים של השתקה, גם של הקול הנשי וגם של מיעוטים בתוך החברה הישראלית.

אחד הדברים שצריך לעשות זה ליצור, לפני שמוציאים ניירות עמדה, מעמד פלורליסטי בדעותיו. כלומר, זה צריך להיות אחריות של נשיאי אוניברסיטאות להביא לייצוג של קולות השונים, ולא להביא את הדעות בצורה מאוד חד צדדית כמו בערוצים בטלוויזיה.

נראה שהמרכז בינתחומי עשו את זה יפה. הם רצו לקיים דיון ענייני על השינויים במערכת המשפט ועשו כמה מפגשים ששווה ללמוד מהם על איך לשמוע קולות שונים בעד ונגד.

פרופ' משה שוקד

זה אירוע קשה בשבילי שמחזיר אותי 35 שנה אחורנית. כשפרצה האינתיפאדה הראשונה הייתי איש סגל וכתבתי מאמר קצר ב"הארץ" שעסק בכך שהגיע העת למרי אזרחי בציון. בעקבות כך התקשרו אליי אנשים מהקמפוס וגילינו שאנחנו לא יכולים לשתוק. כך קמה התנועה של "עד כאן", שפעלה עד להסכמי אוסלו. הייתה לנו הצלחה יחסית בקמפוס. מאות סטודנטים הלכו איתנו. ההנהלה לא תמכה, אבל גם לא הפריעה. נתנו לנו לקיים אירועים באולמות ובסנאט, וגם ברחבי הקמפוס.

אנחנו העזנו ללכת עם סיכות "עד כאן", ולדבר עם אש"ף. אני לא יודע מה היה קורה היום אם היינו הולכים עם דבר מהסוג הזה. הזמנו לכנסים שלנו פלסטינאים בולטים ואני חושב שזו הייתה פעולה משמעותית. אני לא יודע אם יכולנו לעשות את זה היום שוב. כתבתי על זה ספר, "Can Academics Change the World" אבל לא הייתי פעיל פוליטי ולא חבר מפלגה, אלא עסקתי במחקר וכתובה. רדף אותי הסיפור של חבר גרמני טוב שלי, שפגשתי אותו כשלימדתי בברלין. הוא לא סלחתי לאבא שלו, שהיה פרופסור לסוציולוגיה והיסטוריה, ובדיעבד תמך במשטר. אני מבחינתי חושב שזה חלק מהתפקיד שלנו.

מר שמואל ירושלמי

לדעתי חשוב מאוד לשמור על הדמוקרטיה, על חופש הביטוי באקדמיה ועל החופש האקדמי על כל היבט. אבל לחופש האקדמי צריכים להיות קווים אדומים. בייחוד עכשיו, אחרי השבעה באוקטובר, אנחנו לא יכולים לאפשר הסתה נגד צה"ל, השמצות נגד מדינת ישראל והאשמות כאילו צה"ל מבצע רצח עם. אנחנו צריכים להסתייג מניסיונות לנצל את החופש האקדמי על מנת לפגוע בעצם קיומה של מדינת ישראל ולהטיל בספק את עצם הלגיטימיות של מדינת ישראל להתקיים.

תגובת חברי.ות הפאנל:

פרופ' יפעת ביטון

אנחנו שומעים אנשים שמדברים בעיקר מחרדה גדולה לדמותה של המדינה לעתיד שלה, ופחות שומעים שמה את הניואנסים.

אנחנו בתקופה קיצונית, אין בכלל ספק שקיים באיום אמיתי, והאיום הזה מחייב אותנו לזכור שלאקדמיה יש תפקיד מסוים בתוך החברה, וזה תפקיד מנהיגותי ותפקיד ביקורתי משמעותי. עם זאת, צריך לשים לב שלא נאבד את הלגיטימציה ואת האוזן שעדיין כרויה אלינו. ביקורת עצמית היא חיונית כדי לשמר את הלגיטימציה המאוד מוצדקת של האקדמיה. אנחנו צריכים להיאחז בכל הכוח, במקצועיות, במומחיות, בידע ובטיעונים שמבוססי ידע כדי להצליח לצלוח את הגל העכור והמבהיל הזה.

פרופ' אריאל פורת

מר עמוס שפירא וגם פרופ' איתי אטר טוענים שהאוניברסיטה צריכה לעשות הרבה יותר. פרופ' אטר אפילו טען שמאז השבעה באוקטובר קולה של האקדמיה נדם. אני אישית פרסמתי מאז חמישה טורי דעה, שלחתי לפחות עשרה מכתבים לקמפוס, רובם הגדול הגיע לתקשורת, ונתתי עשרה ראיונות, כולל שניים בערוץ 12 ואחד בערוץ 13. אז האקדמיה כן עושה. אפשר לפרש את הדברים בצורה יותר מתונה: לאקדמיה יש מגבלות. אנחנו לא יכולים להזניק מטוסים ולא לשלוח טנקים. המקסימום שאנחנו יכולים לעשות זה לשבות, ומי שחושב ששביתה באוניברסיטה תשנה את מה שהממשלה תעשה פשוט

לא יודע על מה הוא מדבר. לכן, מה שיש לנו זה בעיקר את הכוח המוסרי שלנו, את הידע ואת המומחיות, ואת היכולת שלנו לדבר ולהתבטא. אי אפשר לצפות מאיתנו ליותר ממה שאנחנו מסוגלים לעשות.

צריך להגיד דבר נוסף, הקהל שלנו הוא לא קהל אחיד. אולי הסגל האקדמי אחיד יותר, אבל זה לא כך עם התלמידים, וזה לא כך עם הסגל המנהלי. יש פעולות שאם נעשה אותן הן לא יועילו. לעיתים שביתה לא רק שלא משפיעה על אף אחד, אלא גם פוגעת בנו. צריך להיות אפקטיביים, לא מספיק לומר "אנחנו השבתנו את האוניברסיטה" אם גם לא הושג דבר וגם נוצרו עוד מתנגדים לאקדמיה. לכן, אל תצפו מהאקדמיה ליותר ממה שהיא יכולה לעשות.

סיכום ותובנות לסדרה

הסדרה "הגנה על האקדמיה וערכיה בתקופות חירום ומשבר" עסקה באיומים ובלחצים על מערכת ההשכלה הגבוהה בכלל, ובמצבי משבר וחירום בפרט. הסדרה כללה שני מפגשים שנערכו במהלך שנת 2024 על ידי הפורום להשכלה גבוהה של "בשער – קהילה אקדמית למען החברה בישראל" בשיתוף מוסד שמואל נאמן למחקר מדיניות לאומית.

במפגשי הסדרה הוצגו הסכנות והאיומים הניצבים בפני האקדמיה בעתות חירום ומשבר, ונידונו הפגיעות אותן ספגה האקדמיה והדרכים להתמודדות עם פגיעות אלו. נבחנו סוגיות הקשורות להשמעת קולה של האקדמיה בעתות חירום ומשבר, תוך התייחסות לנושאים כגון ריבוי קולות באקדמיה, תפיסת הציבור את הסגל האקדמי וההבדלים בין הבעת דעה רשמית בנושאים הקשורים ישירות לאקדמיה לבין הבעת דעה כזו בנושאים שקשורים לאקדמיה רק בעקיפין.

מסקנות לפעולה:

- תכנון והיערכות למצבי חירום: במהלך תקופות משבר, האקדמיה עלולה להיפגע עקב התערבויות חיצוניות ולחצים פוליטיים. לכן יש לנסח קווים אדומים שיגנו על ערכי הליבה שלה, כולל חופש הביטוי וחופש המחקר. המערכת האקדמית חייבת להיערך להתמודדות עם האתגרים הללו ולשמור על ערכיה.
- חיזוק החופש האקדמי והאוטונומיה המוסדית: יש להדגיש את הצורך בשמירה על חופש אקדמי ואוטונומיה מוסדית מול איומים חיצוניים ופנימיים. יש למנוע התערבויות פוליטיות בלתי ראויות במערכת האקדמית ולפעול נגד ניסיונות ההתערבות של חברי הכנסת וחקיקה שעלולה לפגוע באוטונומיה של ההשכלה הגבוהה, במיוחד בתקופות חירום ומשבר.
- מעורבות ונקיטת עמדה מצד האקדמיה: האקדמיה צריכה להשמיע את קולה בצורה שקולה ומתוחכמת, תוך שמירה על עצמאותה והסתייגות מפעולות שעלולות לערער את ערכיה הבסיסיים. חשוב שהאקדמיה תשמור על איזון בין חופש הביטוי לבין האחריות שלא לפגוע בציבור הרחב ובערכים הדמוקרטיים.
- התארגנות קהילתית ויצירת שיח ציבורי: על האקדמיה לעודד מיזמים שיקדמו הבנה של חשיבותה בחברה, וליזום פעולות של גיוס ורתימת הידע לטובת אתגרי החברה הישראלית.
- הגברת המודעות והתגובה לאיומים בינלאומיים: חשוב להבטיח שהאקדמיה הישראלית תישאר חלק מהקהילה האקדמית הבינלאומית גם בזמן משבר. לכן, יש לפעול נגד נרטיבים אנטי-ישראליים בקהילה הבינלאומית.

הפורום להשכלה גבוהה מופעל על ידי "בשער"

bashaar@bashaar.org.il | www.bashaar.org.il | 03-6424895 .70